

ПУБЛІКАЦІЇ І МАТЕРІАЛИ

УДК 903-3 (477.83)“631/65”

ПАМ'ЯТКИ ДОІСТОРИЧНОГО ЧАСУ БУСЬКА ТА ЙОГО ОКОЛИЦЬ

В. М. Конопля*, П. М. Довгань**, Н. Я. Стеблій**

*Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича

Національної Академії наук України

вул. В. Винниченка, 24, м. Львів, 79026

**Львівський національний університет імені Івана Франка

вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, e-mail: petro5@lviv.farlep.net, nstebliy@ukr.net

Публікуються матеріали відомих та нововідкритих різночасових культур (свідерської, лінійно-стрічкової кераміки, волинсько-люблінської, маліцької, ранньоскіфського часу /лежницька група/, черняхівської) з пам'яток, що знаходяться як на території Буського археологічного комплексу, так і його округи (сс. Яблунівка, Сторонибаби).

Ключові слова: Буськ, свідерська культура, культура лінійно-стрічкової кераміки, волинсько-люблінська культура, маліцька культура, лежницька група культури ранньоскіфського часу, черняхівська культура, кераміка, вироби з кременю.

Для науковців і широкого загалу шанувальників літописного Бужська місто Буськ асоціюється переважно з його слов'янськими та киево-руськими періодами давньої Русі-України.

За час, що минув від початків вивчення городища і до наших днів, опубліковано цілу низку різних за змістом та обсягом праць, котрі збагатили джерельну базу про життя і діяльність літописних бужан [2. С. 136–195].

Однак, більш ранні, реально існуючі сліди перебування тут інших спільностей все ж залишаються не висвітленими. Зараз достеменно відомо, що первісне заселення сучасної території міста відбулось набагато раніше – близько 12–15 тисяч років тому.

Слід сказати, що відомості про окремо виявлені у Буську археологічні знахідки з'явилися ще у міжвоєнний час. Так, у 1933 р. в Археологічний музей Наукового Товариства ім. Шевченка був переданий випадково виявлений на полі “Рокитна” наконечник списа довжиною 21,5 см, шириною 7 см і товщиною 6 мм, датований раннім періодом доби бронзи (рис. 2, 1). Нині знахідка зберігається у фондах Львівського історичного музею, де, крім неї, перебувають знайдені у місті кам'яні свердлені сокири: ціла – 95×59×42 мм з діаметром отвору 25×23 мм (рис. 2, 2) і лезова частина іншої – 62×53×38 мм з діаметром отвору 22×20 мм (рис. 2, 3), а також прямокутна у поперечному перетині крем'яна сокира із дбайливо зашліфованими поверхнями, що притаманна культурі кулястих амфор [1. С. 266; 6. С. 48].

У 1938 р. під час земляних робіт у Буську випадково знайшли три тілопокладні поховання цієї ж культури, з інвентаря яких в Археологічному

музеї ЛНУ ім. Івана Франка зберігається двовушкова амфора з частково пошкодженим тулубом висотою 5,3 см та діаметром 8,5 см, декорованою рядком коротких вертикальних вдавлень прямокутного штампа та зигзагоподібними відтисками потрійного “шнура” [7. С. 37, 63. Табл. III, IV].

Більш-менш планомірні археологічні дослідження Буська були започатковані у 2000 р. спільними роботами тодішньої Обласної інспекції з охорони пам'яток археології при Львівському історичному музеї та Буської археологічної експедиції Інституту археології ЛНУ ім. Івана Франка, коли вдалось відкрити низку пам'яток доби каменю–епохи бронзи у передмісті Воляни. Нині остання зі згаданих інституцій продовжує вивчати дослов'янські старожитності як в межах міста, так і довкола нього, матеріали яких подані нижче.

Передмістя Воляни

В межах передмістя відомо чотири пам'ятки.

Перша з них двошарова (черняхівська культура і давньоруський період XI–XIII ст.), знаходиться за 0,3 км на південний схід від городища на Волянах, на пологому схилі правого берега потічка, ближче до заплави.

Уламки ліпної і кружалної кераміки першої половини I тисячоліття н. е. зібрані довкола металевої опори ЛЕП. Ґрунт в цьому місці темно-сірий, супіщаний. Сліди поселення зафіксовано у смузі довжиною до 150 м і шириною 25–30 м на рівні 1,5 м від річкової долини у створі між двома мостами автотраси Львів–Київ.

Друга пам'ятка багат шарова (фінальна стадія пізнього палеоліту, період енеоліту, городоцько-здовбицька і тшцінецька культури доби бронзи, давньоруський час XI–XIII ст. та пізнє середньовіччя), розташована за 0,1 км на південний захід від давньоруського городища, відразу ж за оборонним ровом. Її сліди простежені на території присадибних ділянок, що займають рівну ділянку надзаплавної тераси висотою до 15 м від заболоченої низовини.

З пізнім палеолітом пов'язані два призматичні нуклеуси: двоплощинний зі скошеними і нефасетованими ударними площадками – 70×45×27 мм (рис. 3, 5) та одноплощинний з майже прямою, безсистемно фасетованою ударною площадкою – 55×29×32 мм (рис. 4, 5); однобічно ретушована поздовжня пластина з відбитим кінчиком (ретуш мікрозубчаста, суцільна, зі спинки) – 69×25×8 мм (рис. 4, 1); двобічно ретушована поздовжня пластина із взаємонаправленими негативами від сколів (ретуш мікрозубчаста, перервиста, зі спинки) – 100×16×7 мм (рис. 6, 8); кутовий різець на ребристо-поздовжній пластині – 42×21×7 мм (рис. 3, 6); нижня частина поздовжньо-первинної – 29×19×4 мм, три середні частини поздовжніх – 23×16×3, 31×18×5 і 52×22×6 мм пластин та два безсистемні відщепи – 18×15×3 і 24×19×5 мм. Всі артефакти покриті інтенсивною білою патиною.

До періоду енеоліту (маліцька або волинсько-люблінська культури) віднесені двобічно ретушована поздовжня пластина із суцільно ретушованими зі сторони спинки крайками (на лівій ретуш дрібнофасеткова скісно-струмениста

у поєднанні з мікрозубчастою, на правій – мікрозубчаста сукупно з дрібнофасетковою лускоподібною) – 121×24×6 мм (рис. 4, 7), а також поздовжня пластина із взаємонаправленими фасетками від сколів – 73×31×8 мм (рис. 6, 7). Її скошений поперечний кінець оброблено дрібнофасетковою лускоподібною ретушшю. Цим же її різновидом в перервистий спосіб зі сторони спинки підправлено лівий бічний край, а правий – частково з двох площин із застосуванням дрібнофасеткової лускоподібної та мікрозубчастої ретуші.

Більш кількісні знахідки доби бронзи. Серед фрагментованого ліпного посуду городоцько-здовбицької культури – 9 екземплярів на увагу заслуговують: уламок верхньої частини амфори або глека із заокругленим краєм відігнутого назовні вінця діаметром 14 см і товщиною 5 мм, що має петельчасту ручку і прикрашений трьома подвійно-горизонтальними рядами шнуроподібного штампа (рис. 2, б); уламок верхньої частини горщика товщиною 4–7 мм з вертикальною, незначно увігнутою до середини горловиною діаметром 12 см, плічка якого декоровані скісно нанесеними паралельними пружками (рис. 5, б); фрагмент верхньої частини опуклобокої посудини діаметром 20 см і товщиною 5 мм, орнаментованої двома рядами скошено-овальних вдавлень та вертикально нанесеними стосовно поздовжньої осі тулуба канелюрами (рис. 5, 1); фрагмент стінки діаметром 24 см і товщиною 4–5 мм, зовнішню поверхню якого оперізують одинарні відтиски “шнура”, котрі йдуть горизонтально паралельними рядами (рис. 2, 7).

Кераміка цього періоду доби бронзи забарвлена в темно-коричневий і сіро-коричневий кольори, має добре зглажену поверхню, а її глиняна маса містить, крім піску, дрібні фракції жорстви та мікрочасточки перепаленого кременю.

З цим часом існування пам'ятки пов'язані, очевидно, трапецієподібна у плані та лінзоподібна у поперечному перетині сокира із зашліфованим лезом – 95×46×15 мм (рис. 6, 3) і сегментоподібний серп з аналогічним поперечним перетином – 130×45×12 мм та із заокругленою п'яткою, на якій частково уціліла жовнова кірка (рис. 6, б).

Посуд тшцінецької культури цього місцезнаходження репрезентує уламок верхньої частини горщика товщиною 5 мм з прямим, рівно зрізаним і незначно потовщеним краєм вінець діаметром 16 см, орнаментованим рядком вдавлень прямокутного штампа, під яким нанесені горизонтальні прямолінійні канелюри, а також чотири фрагменти стінок. Керамічні знахідки мають світло-коричневе забарвлення, а їх глиняна маса включає домішку подрібненого шамоту і поодиноких зерен перепаленого кременю.

До цих двох періодів доби бронзи пам'ятки відносяться, ймовірно, три відщепи: поздовжній – 17×13×4 мм і безсистемні – 25×18×5 та 31×14×6 мм.

Шість виробів з кременю зібрав за 0,2 км на схід від городища на Волях у 2008 р. З. Павлик. Місце їх виявлення, яке ми умовно пов'язуємо з поселенням культури лійно-стрічкової кераміки зафіксоване на схилі мису високого правого берега р. Рокитної. У складі підйомного матеріалу наявні такі артефакти:

– середня частина поздовжньої пластини – 95×18×6 мм (рис. 10, 5) з ретушованими скісним поперечним кінцем (ретуш дрібнофасеткова лускоподібна) і бічним краєм (ретуш мікрозубчаста, часткова, зі спинки);

– поздовжня пластина – 49×22×5 мм (рис. 9, 7) з аналогічно обробленими мікрозубчастою ретушшю окрайками, підправка яких здійснена зі сторони черевця;

– двобічно ретушована (ретуш мікрозубчаста, суцільна, зі спинки) середня частина поздовжньої пластини – 26×18×5 мм (рис. 9, 4);

– двобічно ретушована (ретуш аналогічна: на лівій окрайці зі спинки, на правій – з черевця) нижня частина поздовжньої пластини – 43×16×5 мм (рис. 9, 5);

– вкладень серпа з кутовою заполіровкою верхнього кінця середньої частини поздовжньої пластини – 61×21×5 мм (рис. 3, 2), у якій скошений нижній поперечний кінець оброблено з черевця дрібнофасетковою лускоподібною, а правий бічний край – мікрозубчастою ретушшю, нанесеною суцільно зі спинки;

– протилежно-кінцевий (подвійно-бічний) різець на середній частині асиметричної поздовжньої пластини – 39×18×7 мм (рис. 10, 2).

Вул. Підзамче

На присадибних ділянках в цьому куточку міста (північно-західна частина), що локалізуються на схилах лівого берега стариці Західного Бугу, зібрано відносно невелику колекцію кременевих та керамічних артефактів.

Ліпний посуд, який належить маліцькій культурі в її пізніх проявах, представлений двома знахідками.

Одна з них – це уламок біконічної миски або чаші з рядком нігтевих зашипів та овальним наліпом на його переломі. Зовнішня поверхня сіро-жовта, шерехата на дотик внаслідок підвищеного вмісту у глиняній масі аналогічного кольору дрібного піску. Внутрішня поверхня чорна, згладжена (рис. 2, 4).

Інший виріб належить ріжкоподібній ручці від чаші сіро-жовтого кольору з шерехатою поверхнею, орнаментованою горизонтально нанесеними рядами нігтевих вдавлень (рис. 5, 4).

До цієї культури, з огляду на типологічні та технологічні ознаки, слід зарахувати чотири артефакти з кременю, а саме: однобічно ретушовану нижню частину поздовжньої пластини (ретуш мікрозубчаста, суцільна, зі спинки) – 51×29×5 мм (рис. 9, 3); двобічно ретушовані нижню (ретуш лівої окрайки суцільна, мікрозубчаста, зі спинки, правої – суцільна, зі спинки, мікрозубчаста і дрібно фасеткова скісно струмениста) – 70×29×7 мм (рис. 3, 3) та дві середні частини: ретуш крайок мікрозубчаста, суцільна, зі спинки – 57×24×6 мм (рис. 3, 1); ретуш зі спинки, суцільна, лівої окрайки дрібнофасеткова скісно-струмениста, правої – мікрозубчаста) – 43×16×5 мм (рис. 9, 6).

Частина виявлених тут знахідок може бути віднесена до городоцько-здовбицької культури. Насамперед, це стосується округлої в плані та напівовальної у поперечному перетині ручки з частково збереженою стінкою від

амфори, зовнішня поверхня якої світло-коричнева, внутрішня сіро-жовта, а глиняна маса чорного кольору містить дрібний пісок і фракції перепаленого кременю від декількох мікрон до 1–3 мм у поперечнику (рис. 5, 3).

До цього (раннього) періоду доби бронзи доречно зарахувати декілька відщепів із вторинною обробкою, а саме: ребристий із залишком жовтої кірки – 27×17×4 мм із скісно ретушованим поперечним кінцем (рис. 9, 2); безсистемний – 31×19×5 мм (рис. 10, 3); безсистемно-первинний – 48×42×9 мм (у них ретуш нанесена з двох бічних країв), поздовжні із взаємонаправленими негативами від сколів – 25×16×5 мм (рис. 10, 4) і 45×28×7 мм (мають однібічну ретуш), а також кінцевий скребок з асиметричним лезом (ретуш дрібнофасеткова лускоподібна) на ребристо-первинному сколі (рис. 10, 1) і уламок (лезова частина) овальної у поперечному перетині сокири із зашліфованими бічними краями – 55×81×33 мм (рис. 9, 8), який реутилізовано під нуклеус.

З-поміж шести неретушованих відщепів три можна зарахувати до маліцької культури. Ними є сколи з ударної площадки нуклеуса: із суцільним негативом на спинці – 24×28×4 мм та безсистемний – 29×28×8 мм і з його сторони зняття (поздовжньо-первинний) – 18×18×4 мм. Датування решти відщепів: поздовжніх – 17×22×5, 23×31×5 мм та безсистемного – 24×13×2 мм – проблематичне.

Вул. О. Довбуша

Серед підйомного матеріалу з цієї місцини на особливу увагу заслуговує покрите блідо-голубою патиною вістря до стріли свідерської культури на пластині – 50×15×5 мм, яка відокремлена з двоплощинного нуклеуса (рис. 8, 4). Насад виробу оброблений з обох площин дрібно- і середньофасетковою лускоподібною ретушшю, а кінчик частково нанесеною на лівій (спинка) і правій (черевце) крайках мікрозубчастою ретушшю.

Знайдений уламок денця ліпної посудини діаметром 12 см і товщиною 1,3 см, що має сіро-жовту зовнішню шерехату, темно-сіру помірно лисковану внутрішню поверхню та темно-сіру глиняну масу з домішкою піску і, спорадично, подрібненого шамоту та жорстви, належить до лежницької групи культури ранньоскіфського часу.

До цього хронологічного періоду віднесені дев'ять артефактів з кременю.

Аморфний нуклеус з двома сторонами відокремлення заготовок – 24×39×21 мм (рис. 11, 1).

Кінцевий скребок з асиметричним і крутим лезом (ретуш дрібно- і середньо фасеткова лускоподібна) на поздовжньому відщепі із залишком жовтої кірки – 40×41×8 мм (рис. 11, 8).

Однібічно ретушований ребристо-поздовжній відщеп (ретуш дрібнофасеткова лускоподібна, суцільна, на спинці і часткова мікрозубчаста на черевці) – 43×38×8 мм (рис. 11, 12).

Однобічно ретушований поздовжній відщеп із залишком жовтої кірки і негативами від поперечної підправки (ретуш мікрозубчаста, суцільна, на спинці) – 49×29×6 мм (рис. 11, 5).

Двобічно ретушований поздовжній відщеп – 31×18×5 мм, крайки якого підправлені з черевця мікрозубчастою ретушшю, нанесеною на лівій з них частково, а по правій – суцільно (рис. 4, 6).

Двобічно ретушований ребристий відщеп (ретуш мікрозубчаста, часткова, зі спинки) – 45×23×7 мм (рис. 12, 2).

Двобічно ретушований поздовжній відщеп із взаємонаправленими негативами та негативами від поперечної підправки (ретуш лівої крайки мікрозубчаста, часткова, з обох площин; правої – дрібнофасеткова лускоподібна, часткова, зі спинки) – 27×18×7 мм (рис. 11, 4).

Поздовжній відщеп із взаємонаправленими негативами, у якого прямий поперечний кінець оброблено мікрозубчастою ретушшю – 41×20×6 мм (рис. 12, 7).

Біфункціональний виріб на ребристо-поздовжньому відщепі – 30×25×4 мм, у якого на лівій крайці двосекційний виїмчастий скобель, а на правій – суцільно нанесена зі сторони спинки дрібнофасеткова лускоподібна ретуш (рис. 11, 3).

Вул. П. Сагайдачного

На прилеглий до будинку № 24 території виявлено знахідки, віднесені до волинсько-люблінської культури. Визначальним щодо їх культурно-хронологічної приналежності є уламок верхньої частини горщика діаметром 28 см і товщиною 6 мм (рис. 5, 5), помірно лисковані поверхні якого покриті сіро-жовтим ангобом, а його глиняна маса чорного кольору містить мікрочасточки шамоту.

Решту знахідок складають первинний – 20×25×5 мм, поздовжньо-первинний – 25×21×4 мм і безсистемний – 17×25×4 мм відщепи, а також п'ять виробів із вторинною обробкою, зокрема:

– поздовжній відщеп зі стрілкою ретушованим (ретуш дрібнофасеткова лускоподібна лускоподібна, суцільна, зі спинки) кінцем – 49×29×5 мм (рис. 4, 3),

– аналогічний за формою артефакт на верхній частині поздовжньо-первинної пластини – 29×15×6 мм, бічні крайки якої підправлені з обох площин середньо- і крупнофасетковою скісно-струменистою ретушшю (рис. 4, 4).

– однобічно ретушована (ретуш мікрозубчаста, суцільна, зі спинки) середня частина поздовжньої пластини – 35×17×5 мм (рис. 11, 6)

– верхня частина поздовжньої пластини – 20×16×5 мм, яка оброблена на скошеному поперечному кінці та бічній крайці суцільно нанесеною зі сторони спинки дрібнофасетковою лускоподібною ретушшю (рис. 11, 2);

– поздовжній відщеп – 25×29×4 мм (рис. 3, 4) з ретушованим (ретуш дрібнофасеткова лускоподібна, суцільна, з черевця) поперечним кінцем;

– серединний різець на нижній частині ребристо-поздовжньої пластини – 65×25×8 мм (рис. 6, 2).

Вул. Б. Хмельницького

З присадибних ділянок цієї вулиці зібрано такі артефакти.

Уламок верхньої частини біконічної посудини (миска?) товщиною 7 мм і діаметром вінець 38 см, зовнішня поверхня якої світло-коричнева з темно-сірими плямами, лискована, а внутрішня – чорного кольору, шерехата. Щільна глиняна маса містить мікрочасточки шамоту. Знахідка декорована нігтевими відтисками (рис. 5, 7).

Уламок денця діаметром 10 см і товщиною 1,1 см. Поверхні чорні заглажені.

Обидва ці вироби пов'язані з маліцькою культурою. До неї зараховані такі артефакти з кременю, а саме:

– кутовий різець на середній частині поздовжньої пластини – 29×24×7 мм (рис. 12, 1);

– двобічно ретушована поздовжньо-первинна пластина – 62×25×7 мм: ретуш мікрозубчаста, суцільна, зі спинки;

– одnobічно ретушована верхня частина поздовжньо-первинної пластини – 66×27×9 мм: ретуш мікрозубчаста, суцільна, зі спинки (рис. 10, 7);

– одnobічно ретушована середня частина поздовжньої пластини із залишком негативів від поперечної підправки – 47×22×7 мм: ретуш мікрозубчаста, часткова, зі спинки (рис. 12, 3).

До цієї групи знахідок належать поздовжній відщеп – 30×19×3 мм і уламок перепаленого кременю із залишком жовтої кірки.

До черняхівської культури віднесено фрагмент стінки кружальної посудини світло-сірого кольору товщиною 11–13 мм.

Подвір'я палацу графа Бадені

Доцільно згадати окремі знахідки доби каменю, які були виявлені розкопками на території палацу Бадені у 2004 р. і залишилися неопублікованими*.

З-поміж них наявні три фрагменти стінок ліпного посуду культури лінійно-стрічкової кераміки. Один з керамічних виробів репрезентує максимально опуклу частину тулуба столової посудини товщиною 1,4 см і діаметром 34 см, із сіро-жовтими поверхнями. Його глиняна маса чорного кольору з домішкою органіки та мікрочасточок шамоту. Ця знахідка прикрашена наліпним гудзом овальної форми розміром близько 45×27 мм і висотою до 12 мм. На ньому знаходяться три різної величини, вертикальні жолобки, а під ним наявний нігтевий відтиск (рис. 7, 14).

* Матеріали з розкопок 2008 р. опубліковані [4].

Другий фрагмент товщиною 4 мм і діаметром 16 см пов'язаний з опуклобокою мискою столового призначення, що має на світло-сірій, дбайливо зглаженій зовнішній поверхні невисокий циліндроподібний наліп з увігнутою вершиною (рис. 7, 12). Глиняна маса артефакта чорна, добре очищена, з домішкою мікрочасточок шамоту.

Останній з цих трьох фрагментів товщиною 4–6 мм та діаметром 16 см із зглаженими майже до полиску поверхнями сірого кольору і темно-сірою, віддуленою глиняною масою з включеннями мікрочасточок шамоту, залишився від опуклобокої столової миски із загнутою, очевидно, досередини горловиною. Знахідка декорована конусоподібним наліпом та широкими канелюрами, нанесеними навскіс, котрі передавали зображення кутів із звернутими догори кутами (рис. 7, 4).

До волинсько-люблінської культури цієї пам'ятки віднесено уламок стінки ліпної посудини (амфори?) товщиною 9 мм і діаметром 12 см. На її ребристому переломі розміщено вертикальне вушко (рис. 7, 5). Поверхні знахідки світло-сірі, зглажені, а щільна глиняна маса чорного кольору включає, крім дрібного піску, мікрочасточки шамоту.

З культурою ранньоскіфського часу (лежницька група) пов'язаний уламок вінець ліпної лійчастоподібної миски з опуклими стінками товщиною 1 см і діаметром близько 32 см. Його край розширений прямий із слаборельефним жолобком (рис. 7, 11). Поверхні виробу світло-сіро-жовтого кольору помірно лисковані. Глиняна маса знахідки аналогічного забарвлення містить подрібнений шамот.

Тоді ж у цьому місці було знайдено однобічно ретушовану поздовжню пластину із залишком жовтої кірки – 41×18×5 мм, оброблену зі сторони спинки суцільною мікрозубчастою ретушню (рис. 8, 9). Цей артефакт можна зарахувати до неолітичного комплексу пам'ятки на території палацу Бадені.

Вул. Є. Петрушевича

Багатошарова пам'ятка, досліджувалась у 2008–2009 рр. Розташована на центральній площадці городища. За ці роки розкопано 100 м² площі її території і здобуто відносно велику кількість різноманітних артефактів від пізнього періоду доби палеоліту до пізньоримського часу, опис яких подано нижче.

Аналіз ліпного посуду

Найранішими з-поміж нього є фрагментовані посудини культури лінійно-стрічкової кераміки, що складаються з двох груп: столової та кухонної.

До першої з них увійшли такі знахідки.

Уламок верхньої частини опуклобокої миски сіро-жовтого кольору товщиною 6 мм із загнутим до середини вінцем з потоншеним краєм діаметром 34 см, яка була обличкована темно-сірим ангобом (зберігся частково). Посудина декорована нерівномірно нанесеними борозенками у поєднанні з поодинокими овальними ямками та відтисками нігтя (рис. 17, 2).

Уламок верхньої частини напівсферичної миски сірого кольору діаметром 16 см і товщиною 3–5 мм, орнаментованою двома скісно-паралельними борозенками та поодинокими відтисками овального штампа (рис. 7, 10).

Уламок середньої частини аналогічної за формою і кольором посудини діаметром 19 см і товщиною 4–9 мм, декорованою двома прямими борозенками, на кожній з яких знаходиться по одному відбитку округлого штампа, а від верхньої з них догори відходить скісно-пряма врізна лінія (рис. 7, 7).

Уламок нижньої частини опуклобокої миски діаметром 18 см і товщиною 3–5 мм з частково збереженим денцем діаметром 6 см. Зовнішня поверхня чорна, внутрішня – сіро-жовта. На максимально опуклій частині тулуба наявні дві нерівномірно нанесені борозенки сукупно з двома вертикальними рядами потріпаних вдавлень округлого штампа (рис. 13, 1).

Фрагмент стінки посудини товщиною 8 мм. Зовнішня поверхня покрита чорним, інтенсивно (до дзеркального блиску) лискованим ангобом, по якому нанесені вузькі (до 1 мм) жолобки. Ця знахідка за технологічними ознаками та видом орнаменту близька до посуду групи Желіз (Железовце), що завершує розвиток культури лінійно-стрічкової кераміки. Очевидно, уламок цієї посудини варто розцінювати у якості імпорту, що надійшла сюди від споріднених племен Словаччини або Південно-Східної Польщі. Зазначимо, що подібних керамічних виробів не виявлено на жодній з досліджених пам'яток цієї культури заходу України.

Фрагмент стінки опуклобокої миски сірого кольору товщиною 4 мм з прямолінійною борозенкою на зовнішній поверхні (рис. 7, 6).

Фрагмент стінки посудини сіро-жовтого кольору з конусоподібним наліпом (рис. 19, 6).

Три фрагменти стінок посудин сірого кольору товщиною 4 мм.

Уламок денця посудини темно-сірого кольору діаметром 7 см і товщиною 9 мм.

Глиняна маса цієї групи посуду добре очищена і містить домішку дрібного піску та мікрочасточок шамоту.

Кухонну кераміку, до глиняної маси якої додавались посічені рослини (залишились мікропустоти внаслідок випалу), пісок, мікрочасточки шамоту і, спорадично, жорства, репрезентують наступні знахідки.

Уламок вінець горщика із заокругленим краєм діаметром 20 см і товщиною 9 мм. Поверхні чорні.

Уламок верхньої частини напівсферичної миски діаметром 28 см і товщиною 5–10 мм. Зовнішня поверхня коричнева, внутрішня – чорна. Нанесено декор у вигляді горизонтального ряду нігтевих стяжок (рис. 13, 3).

Аналогічна за формою знахідка діаметром 24 см і товщиною 4–7 мм. Зовнішня поверхня сіро-коричнева, внутрішня – чорна.

Уламок вінець опуклобокої миски товщиною 8 мм, потоншений і заокруглений край якого має діаметр 38 см. Він декорований короткими прямими борозенками у поєднанні з поодинокими овальними ямками (рис. 7, 1).

Уламок середньої частини опуклобокої миски діаметром 30 см і товщиною 1 см, прикрашений напівкулястим наліпом. Зовнішня поверхня світло-коричнева, внутрішня – чорна (рис. 19, 8).

Фрагмент стінки опуклобокої посудини товщиною 6–7 см, декорованою невисоким (до 5 мм) зрізано-конусоподібним наліпом, сформованим при основі пальцевими заціпами. Зовнішня поверхня світло-коричнева, внутрішня – чорна (рис. 7, 15).

Фрагмент стінки посудини товщиною 1 см. на якому наявні горизонтальні борозенки у вигляді однієї суцільної лінії та її відрізків (рис. 7, 3).

Шість фрагментів стінок посудин товщиною 7–10 мм. Зовнішні поверхні темно-сірі і коричневі, а внутрішні – чорні.

Кераміка маліцької культури

Фрагмент стінки посудини діаметром 28 см і товщиною 7 мм з овальним у плані наліпом розміром 21×18 см. Зовнішня поверхня світло-коричнева, внутрішня – чорна (рис. 17, 4).

Фрагменти стінок ребристої та опуклобокої мисок товщиною, відповідно, 1,3 і 1,6 см із сіро-жовтою та коричневою зовнішніми поверхнями і чорною – внутрішніми.

Фрагмент денця сіро-жовтої посудини товщиною 1,3 см.

Глиняна маса посуду цієї культури чорного кольору, міцного випалу і містить інтенсивну домішку дрібного піску та мікрочасточки шамоту.

Кераміка волинсько-люблінської культури

Верхня частина опуклобокої миски (складається із семи фрагментів) товщиною 7 мм, потоншений і заокруглений край вінець якої діаметром 19 см відігнутий назовні. Світло-сіро-коричнева поверхня посудини була обличкована темно-коричневим ангобом, що уцілів на одному з фрагментів. Внутрішня поверхня чорного кольору. Миска декорована конусоподібними наліпками на переломі тулуба, відстань між якими становить близько 5 см (рис. 13, 5).

Уламок верхньої частини лійчастоподібної миски темно-сірого кольору із світлішими плямами діаметром 14 см і товщиною 4–7 мм, поверхні якого покриті віхтевими розчосами (рис. 13, 2).

Уламок вінець горщика з незначно відхиленим назовні потоншеним та загостреним краєм діаметром 12 см і товщиною 7 мм. Поверхні сіро-жовті, з них зовнішня помірно лискована (рис. 7, 9).

Фрагмент середньої частини посудини діаметром 34 см і товщиною 1 см з овальним у поперечному перетині циліндрично подібним наліпом розміром 18×16 мм. Зовнішня поверхня сіро-жовта, внутрішня – чорна (рис. 16, 8).

Підпрямокутна у плані ручка-ухват з дугоподібним профілем і заокругленими кінцями довжиною 5,7 см, шириною 4,3–4,8 см та товщиною 0,8–1,6 см, по центру якої наявний циліндрично подібний стержень-з'єднувач з посудиною довжиною до 2 см і діаметром близько 1,7 см. Поверхня сіро-жовта, помірно лискована (рис. 7, 2).

Два фрагменти стінок сіро-коричневого і світло-сірого кольорів товщиною 5 мм.

Глиняна маса посуду цієї культури за складом інгредієнтів та забарвленням аналогічна до попередньо описаної.

Кераміка лежницької групи культури ранньоскіфського часу

Цей хронологічний період в існуванні пам'ятки представляють уламок вінець лійчастоподібної миски товщиною 1,3 см із коричневою зовнішньою та чорною внутрішньою поверхнями (рис. 17, 3); фрагмент верхньої частини опуклобокого горщика діаметром 20 см і товщиною 1,1 см горловина якого прикрашена карбованим пальцевими заціпами пружком, а зовнішня поверхня була обличкована темно-сірим ангобом (рис. 13, 4); фрагмент стінки посудини сіро-жовтого кольору діаметром 26 см і товщиною 1,2 см, покритою рустом.

Щільна глиняна маса знахідок включає домішку піску і подрібненого шамоту.

Кераміка черняхівської культури

У її складі наявний лише ліпний посуд, що належить двом уламкам вінець лійчастоподібних мисок діаметром близько 35 см (рис. 7, 13) і 40 см (рис. 18, 8), з товщиною, відповідно, 0,9 та 1,2 см, поверхні яких темно-сірі і сіро-коричневі, а також три фрагменти стінок посудин. Всі вони виготовлені з глиняної маси з домішкою піску та подрібненого шамоту.

Під час розкопок здобуто і цілу колекцію крем'яних артефактів, культурно-хронологічна приналежність яких з огляду на багатошаровий характер пам'ятки є значною мірою проблематична.

Однак, чотири знахідки, що покриті білою патиною віднесені до пізнього палеоліту. Це нижня частина поздовжньої пластини – 18×22×3 мм, кінцевий скребок на аналогічній заготовці – 41×20×7 мм, у якого симетричне та напівкруте лезо оброблене дрібно- і середньофасетковою лускоподібною ретушшю (рис. 8, 3), а також два серединні різці. Один з них виготовлено на середній частині поздовжньої пластини з частково збереженими негативами від поперечної підправки – 46×23×15 мм (рис. 18, 7), а другий – на масивному ребристо-первинному відщепі – 79×56×18 мм (рис. 10, 6).

До наступних культурно-хронологічних періодів відносяться такі вироби.

Нуклеуси.

Одноплощинний призматичний зі скошеною, нефасетованою ударною площадкою – 70×35×22 мм. На стороні зняття наявна ділянка з жовною кіркою. Тил виробу сформовано трьома, відокремленими поздовжньо сколами (рис. 8, 10).

Аморфний з двома сторонами відокремлення відщепів-заготовок – 46×47×34 мм (рис. 8, 15).

Фрагмент типологічно не визначеного одно площинного – 38×28×17 мм (рис. 12, 5).

Аморфний з двома сторонами відокремлення заготовок – 22×16×11 мм (рис. 19, 7).

Аморфний одноплощинний (рис. 19, 2) із залишком жовної кірки та поперечними сколами на тильній стороні.

Однобічно ретушовані пластини – 3 екз.:

– поздовжньо-первинна – 77×22×10 мм: ретуш мікрозубчаста, перервиста, зі спинки і дрібнозубчаста, часткова, з черевця (рис. 17, 8);

– поздовжня – 36×15×4 мм: ретуш мікрозубчаста, часткова, зі спинки (рис. 12, 6);

– поздовжня із залишком жовнової кірки – 40×18×4 мм: ретуш мікрозубчаста, часткова, зі спинки.

Однобічно ретушовані частини пластин – 9 екз.

– нижня поздовжньо-первинної – 27×20×3 мм: ретуш мікрозубчаста, суцільна, зі спинки (рис. 14, 5);

– нижня поздовжньої із залишком жовнової кірки – 24×9×2 мм: ретуш мікрозубчаста, часткова, зі спинки (рис. 19, 5);

– нижня поздовжньої – 27×16×3 мм: ретуш мікрозубчаста, суцільна, зі спинки (рис. 8, 12);

– середня поздовжньо-первинної – 14×14×3 мм: ретуш мікрозубчаста, часткова, зі спинки і суцільна з черевця (рис. 15, 3);

– середня поздовжньо-первинної – 22×17×4 мм: ретуш мікрозубчаста, суцільна, зі спинки (рис. 8, 2);

– середня поздовжньо-первинної – 28×18×4 мм: ретуш дрібнофасеткова лускоподібна, часткова, зі спинки (рис. 16, 7);

– верхня поздовжньої із залишком жовнової кірки – 27×12×3 мм: ретуш мікрозубчаста, часткова, зі спинки;

– верхня поздовжньої – 25×14×4 мм: ретуш мікрозубчаста, суцільна, зі спинки;

– верхня поздовжньої – 27×14×4 мм: ретуш дрібнофасеткова скісно-струмениста, суцільна, зі спинки (рис. 18, 4).

Двобічно ретушовані пластини – 2 екз.:

– поздовжня із залишком жовнової кірки – 86×26×7 мм: ретуш мікрозубчаста, на лівій крайці суцільна, зі спинки, а на правій – часткова, з обох площин (рис. 16, 9);

– поздовжня – 56×22×4 мм: ретуш лівої крайки дрібнофасеткова скісно-струмениста, часткова, зі спинки, а правої – мікрозубчаста, часткова, з обох площин (рис. 11, 10).

Двобічно ретушовані частини пластин – 12 екз.:

– нижня поздовжньої – 20×17×5 мм: ретуш дрібнофасеткова лускоподібна, суцільна, зі спинки (рис. 18, 10);

– нижня поздовжньої – 25×16×4 мм: ретуш мікрозубчаста, часткова, зі спинки (рис. 11, 11);

– нижня поздовжньої – 47×28×9 мм: ретуш мікрофасеткова лускоподібна, часткова, з обох площин (рис. 12, 9);

– середня поздовжньої – 24×18×6 мм: ретуш дрібнофасеткова лускоподібна, суцільна, зі спинки (рис. 18, 9);

– середня поздовжньої – 38×18×5 мм: ретуш мікрозубчаста, суцільна у поєднанні з дрібнофасетковою лускоподібною, частковою, зі спинки (рис. 18, 2);

- середня поздовжньої – 39×15×4 мм: ретуш мікрозубчаста, перервиста, зі спинки (рис. 19, 3);
- середня поздовжньої – 42×17×6 мм: ретуш дрібно-, середньо- і крупнофасеткова лускоподібна, суцільна, зі спинки (рис. 15, 9);
- середня поздовжньої – 45×18×5 мм: ретуш мікрозубчаста, зі спинки, на лівій крайці часткова, а на правій – суцільна (рис. 19, 1);
- середня поздовжньо-первинної – 21×17×4 мм: ретуш мікрозубчаста, зі спинки, на лівій крайці перервиста, а на правій – суцільна (рис. 17, 6);
- верхня ребристо-поздовжньої – 35×21×5 мм: ретуш на лівій крайці мікрозубчаста, часткова, з черевця, а на правій – мікрозубчаста, перервиста, зі спинки та часткова, з черевця (рис. 18, 11);
- верхня поздовжньої із залишком жовнової кірки – 26×13×3 мм: ретуш мікрозубчаста, з черевця, на лівій крайці суцільна, а на правій – часткова (рис. 16, 5);
- верхня поздовжньої із залишком жовнової кірки – 44×25×6 мм: ретуш дрібнофасеткова лускоподібна, часткова, на лівій крайці зі спинки, а на правій – з обох площин (рис. 12, 8).

Пластини та їх січення з поперечно ретушованими кінцями – 5 екз.:

- поздовжньо-первинна – 53×23×5 мм: ретуш скошеного кінця крупнофасеткова струмениста, а однієї з бічних крайок – мікрозубчаста, перервиста, зі спинки (рис. 17, 1);
- середня частина поздовжньо-первинної – 28×17×6 мм: ретуш прямого кінця дрібно- і середньофасеткова лускоподібна (рис. 11, 9);
- верхня частина поздовжньої – 21×17×3 мм: ретуш прямого кінця дрібнофасеткова лускоподібна (рис. 8, 8);
- верхня частина поздовжньої – 22×21×4 мм: ретуш скошеного кінця крупнофасеткова струмениста, а бічних крайок мікрозубчаста, суцільна (рис. 12, 4);
- верхня частина поздовжньої – 24×14×4 мм: ретуш скошеного кінця мікрозубчаста та аналогічна на одному з бічних країв, яка нанесена суцільно, з черевця (рис. 17, 5).

Різці – 7 екз.

- кутовий на середній частині поздовжньої пластини – 41×26×5 мм, бічні крайки якого оброблені мікрозубчастою ретушшю, нанесеною на лівій суцільно, з черевця, а на правій перервисто, зі спинки (рис. 12, 10);
- скісно-кутовий на верхній частині поздовжньої пластини – 22×17×5 мм, що має підправлений дрібнофасетковою ретушшю, нанесеною суцільно, зі спинки бічний край (рис. 11, 7);
- серединний на нижній частині поздовжньої пластини – 60×25×5 мм (рис. 16, 6);
- серединний на середній частині ребристо-поздовжньої пластини із залишком жовнової кірки – 65×27×13 мм, бічна крайка якого оброблена зі сторони спинки крупнофасетковою скісно-струменистою ретушшю (рис. 8, 14);

– подвійно-бічний на середній частині поздовжньої пластини із залишком жовнвої кірки – 37×18×5 мм. Одна його бічна крайка оброблена зі сторони спинки суцільною мікрозубчастою ретушшю, а поперечні кінці сплюснені на черевці декількома мікросколами (рис. 18, 1);

– протилежно-кінцевий (серединний+кутовий) на середній частині поздовжньої пластини – 56×23×6 мм (рис. 18, 3);

– протилежно-кінцевий бічний на поздовжньо-первинній пластині – 47×14×9 мм (рис. 14, 1).

Вкладні серпів з однобічною (кутовою) заповірковкою леза – 3 екз.

Це жнивварські знаряддя виготовлені на двох поздовжніх пластинах із залишком жовнвої кірки. Перша з них розміром 49×19×4 мм має скошені поперечні кінці, оброблені середньофасетковою лускоподібною ретушшю, яка на верхньому нанесена зі спинки, а на нижньому – з черевця. Робоча крайка виробу загострена частковою мікрозубчастою ретушшю (рис. 17, 7).

У другого артефакта розміром 51×19×4 мм лезо оброблене з обох площин дрібнозубчастою ретушшю, а її дрібно- та середньофасетковими різновидами підправлено праву бічну крайку в частковий спосіб, як зі сторони спинки, так і черевця.

Заготовкою для третього вкладня стала нижня частина поздовжньо-первинної пластини – 58×25×5 мм зі скошеним поперечним кінцем, обробленим напівкрутою дрібнофасетковою лускоподібною ретушшю. Бічні краї знахідки покриті суцільно зі сторони спинки мікрозубчастою ретушшю (рис. 16, 1).

Кінцеві скребки – 6 екз.

Для продукування цієї групи знарядь праці використані такі заготовки: нижні частини поздовжніх – 25×18×5 мм (рис. 8, 7), 32×30×7 мм (рис. 16, 4); верхні частини поздовжньої – 22×18×4 мм (рис. 8, 5) і поздовжньої із залишком жовнвої кірки – 38×23×6 мм, а також первинний – 25×16×4 мм (рис. 15, 4) і поздовжній – 27×24×7 мм відщепи. Леза у них похилі – 2, напівкруті – 2 і круті – 2, сформовані за допомогою дрібно- та середньофасеткової лускоподібною ретуші, і лише в одного екземпляра вона дрібно- та середньофасеткова скісно-струмениста (рис. 8, 6).

Однобічно ретушовані відщепи – 7 екз.:

– ребристий – 27×33×9 мм: ретуш мікрозубчаста, часткова, зі спинки (рис. 18, 5);

– ребристо-поздовжній – 37×51×19 мм: ретуш дрібнофасеткова, лускоподібна, суцільна, зі спинки (рис. 16, 2);

– ребристо-поздовжній із залишком жовнвої кірки – 27×23×10 мм: ретуш мікрозубчаста, суцільна, зі спинки (рис. 15, 7);

– ребристий із залишком жовнвої кірки – 46×45×13 мм: ретуш дрібно- і середньофасеткова лускоподібна, часткова, зі спинки (рис. 15, 6);

– ребристо-поздовжній із залишком жовнвої кірки – 29×60×9 мм: ретуш мікрозубчаста, суцільна, зі спинки (рис. 15, 2);

– поздовжній – 23×29×4 мм: ретуш мікрозубчаста, часткова, зі спинки (рис. 15, 1);

– поздовжній (скол з підправки ударної площадки нуклеуса) – 22×29×11 мм: ретуш мікрозубчаста, часткова, зі спинки (рис. 8, 1).

Двобічно ретушовані відщепи – 3 екз.:

– ребристий – 54×37×21 мм: ретуш мікро- і дрібнофасеткова лускоподібна, на лівій крайці вона нанесена з черевця, на правій – з обох площин в частковий спосіб (рис. 19, 9);

– поздовжній із взаємонаправленими негативами – 45×32×9 мм: ретуш дрібно-, середньо- і крупнофасеткова лускоподібна, зі спинки, на лівій крайці часткова, а на правій – суцільна;

– ребристо-первинний – 57×40×11 мм: ретуш дрібно- і середньофасеткова, часткова, з обох площин (рис. 14, 3);

Поздовжній відщеп з поперечно-ретушованим кінцем – 37×24×3 мм. Обробка здійснена за допомогою мікрофасеткової лускоподібної ретуші. Аналогічним її різновидом підправлено в частковий спосіб зі сторони спинки праву бічну крайку сколу (рис. 18, 13).

Трьохсекційний виїмчастий скобель на поздовжньому відщепі – 29×20×6 мм (рис. 18, 6).

Два кулястоподібні розтирачі розмірами 36×34 мм (рис. 15, 5) і 48×47 мм (рис. 14, 4).

Нижня частина заготовки біфасіального виробу (серп або сокира) – 40×48×11 мм (рис. 14, 2).

Кінцевий відбійник на зужитому одноплощинному призматичному нуклеусі з торцеподібним відокремленням пластин-заготовок – 38×52×28 мм (рис. 8, 13).

Крім того, в культурному шарі пам'ятки виявлено такі артефакти з кременю: три січення пластин, 21 відщеп і два уламки.

с. Яблунівка

На території села виявлено три місцезнаходження, одне з яких пов'язане з багатшаровою пам'яткою, що була відкрита нещодавно місцевим жителем Б. Тупицею. Він впродовж певного періоду зібрав з її території різночасові крем'яні артефакти.

Поселення знаходиться приблизно за 0,5 км на захід від села в урочищі Камінне поле, займаючи незначно нахилений до півдня схил першої надзаплавної тераси правого берега р. Рокитни (правосторонній доплив Полтви) і тягнеться відносно широкою смугою берегової лінії щонайменше до 1 км. Наприкінці 2009 р. тут провела короткотривалі розвідки експедиція Інституту археології ЛНУ ім. Івана Франка, очолювана Н. Стеблій. З огляду на несприятливі для пошукових робіт умови (орне поле було вкрите густими сходами озимого ріпаку) більш точно окреслити площу пам'ятки не вдалося, а ті поодинокі знахідки з кременю та уламки посуду XI–XII ст., що трапились в процесі обстежень, вдалось зафіксувати на невеликих за розмірами ділянках, де ця сільськогосподарська культура не проросла.

Зібрані згаданим краєзнавцем матеріали, котрі пропонуються до подальшого розгляду, відносяться до доби каменю, епохи бронзи і ранньозалізного віку.

Найраніші з них датуються пізнім палеолітом (фінальна стадія мадлену). Це, зокрема:

- асиметрична за обрисами ребриста пластина з однобічно ретушованим краєм (ретуш мікрозубчаста, часткова, зі спинки) – 117×31×16 мм (рис. 20, 3);

- однобічно ретушована (ретуш мікрозубчаста, часткова, зі спинки) нижня частина поздовжньо-первинної пластини – 28×20×2 мм;

- двобічно ретушований (ретуш нерегулярна, дрібно- і середньофасеткова лускоподібна, з двох площин) поздовжньо-первинний відщеп з частково збереженими негативами від поперечної підправки – 56×40×10 мм;

- серединний різець на поздовжньому відщепі – 64×45×20 мм (рис. 20, 4);

- різак (?) на поздовжньо-первинному відщепі із взаємонаправленими негативами від сколів – 63×51×8 мм, поперечний кінець якого і бічний край оброблені дрібно- та середньофасетковою лускоподібною ретушшю, нанесеною в першому випадку частково, з черевця, а в другому – суцільно, зі спинки (рис. 20, 7);

- поздовжня пластина – 29×12×4 мм;

- нижні частини поздовжньої – 43×35×8 мм і ребристо-поздовжньої пластин – 28×17×4 мм;

- верхня частина поздовжньої пластини – 27×25×4 мм;

- фрагмент типологічно не окресленого відщепа – 23×12×2 мм.

Всі знахідки покриті інтенсивною патиною білого кольору.

До періоду енеоліту віднесені такі вироби.

Одноплщинний конусоподібний нуклеус – 82×66×46 мм з незначно скошеною, овальною у плані та радіально фасетованою ударною площадкою. На одній з його вужчих сторін наявна ділянка з жовною кіркою. В останню чергу з нього було відокремлено пластину довжиною 80 і шириною 21 мм. Всього на окружності виробу нараховано 18 фасеток від сколотих аналогічних заготовок (рис. 21, 6).

Подвійно-кінцевий розтирач на зужитому, овальному в поперечному перетині нуклеусі з двома ударними площадками – 67×44×34 мм. Сторони зняття останнього діаметрально протилежні і знаходяться на його ширших площинах. На них відмічено 17 фасеток від попередньо відокремлених пластин, прикінцево сколота з яких мала довжину 52 і ширину 22 мм. На знахідці частково збереглась жовнова кірка (рис. 21, 1).

Протилежно-кінцевий (подвійно-кутовий+бічний) різець на середній частині поздовжньо-первинної пластини – 48×24×7 мм.

Двобічно ретушована середня частина поздовжньої пластини – 36×25×6 мм. Ретуш дрібно- і середньофасеткова лускоподібна, суцільна, зі спинки.

Трапецієподібна у плані і прямокутна у поперечному перетині сокира із зашліфованими ширшими гранями – 136×43×13 мм, виготовлена із світло-

сірого, майже білого нижньосенманського кременю, який локалізується в басейні Середнього Дністра (пограниччя Хмельницької і Чернівецької областей). Знахідка покрита неінтенсивною світло-коричневою патиною (рис. 21, 5).

Уламок (нижня частина) аналогічного за формою і поперечним перетином знаряддя для рубання – $68 \times 42 \times 14$ мм. Ширші грані зашліфовані повністю, вужчі (бічні) – частково. Поверхні покриті неінтенсивною світло-жовтою патиною (рис. 20, 1).

Ці два вироби за морфологічними і техніко-технологічними показниками характерні для культури кулястих амфор та подібні до таких в усьому ареалі її поширення.

До раннього періоду доби бронзи (городоцько-здобицька або стриживська культури) належать напівсегментоподібний у плані і лінзоподібний у поперечному перетині серп – $127 \times 53 \times 11$ мм, на кінчику і п'ятці якого залишилась жовнова кірка (рис. 20, 2), а також наконечник списа з трикутним у плані пером, верхня частина якого відбита – $109 \times 50 \times 10$ мм. Плічка предмета озброєння плавно переходять у видовжено-прямокутний насад із заокругленою підставою. На одній з його площин збереглись рештки жовнвої кірки (рис. 21, 4).

Такі вироби зустрічаються як на поселеннях, так і в похованнях цих культур.

Ранньозалізний вік на пам'ятці репрезентують уламки нижніх частин лінзоподібних у поперечному перетині серпів – $44 \times 20 \times 7$ мм (рис. 21, 2) та $49 \times 27 \times 8$ мм (рис. 20, 5), леза яких загострені середньозубчастою ретушшю. Подібні за формою жнивварські знаряддя характерні для висоцької та ранньоскіфського часу (лежницька група) культур.

Більш проблематичним є датування решти знахідок з цієї збірки, котрі можна віднести як до доби бронзи, так і до ранньозалізного віку. До них зараховані такі артефакти.

Нижня частина заготовки біфасіального виробу (сокира?), площини якої покриті негативами від крупних сколів – $52 \times 33 \times 11$ мм (рис. 21, 3).

Однобічно ретушований поздовжньо-первинний відщеп (відокремлений з гальки) – $35 \times 21 \times 5$ мм. Ретуш мікрозубчаста, суцільна, зі спинки.

Однобічно ретушований поздовжній відщеп – $42 \times 27 \times 4$ мм. Ретуш мікрозубчаста, суцільна, зі спинки.

Однобічно ретушований безсистемний відщеп із залишками жовнвої кірки – $52 \times 31 \times 8$ мм. Ретуш дрібнофасеткова лускоподібна, суцільна, зі спинки.

Скребло на поздовжньому відщепі із взаємонаправленими негативами від відокремлених сколів – $47 \times 29 \times 6$ мм. Ретуш леза дрібно- і середньофасеткова лускоподібна, суцільна, зі спинки.

Кінцевий скребок на безсистемному відщепі – $39 \times 21 \times 5$ мм, робоча крайка якого сформована зі сторони черевця дрібнофасетковою лускоподібною ретушшю.

Уламок заготовки біфасіального виробу (сокири?) із заокругленою підставою – 51×34×12 мм. Його бічні краї оброблені напівкрутою дрібно- та середньофасетковою лускоподібною ретушшю і спрацьовані від ужитку, що може свідчити про використання цього знаряддя у якості багатосекційного скобеля.

Прямокутний у плані безсистемний скол – 63×32×15 мм з ретушованими бічними окрайками, підправленими зі сторони спинки напівкрутою і суцільною дрібно- та середньофасетковою лускоподібною ретушшю, а з черевця вздовж однієї з них – аналогічною в частковий спосіб. Кінець виробу з обох площин загострений декількома поздовжніми сколами сукупно з нанесення згаданих вище різновидів вторинної обробки. Подібне оформлення слід розцінювати як створення з цього артефакта певного роду інструмента для рубання – сокири або долота.

Невизначеними щодо часу використання є кулястоподібний розтирач – 42×39 мм, а також отримані в процесі виготовлення інструментарія фрагмент поздовжньо-первинного сколу – 32×50×8 мм і два уламки.

Про інші два місцезнаходження в с. Яблунівка свідчать окремі артефакти з кременю, випадково виявлені тутешнім мешканцем І. Нагорним. Перше з них зафіксовано на південь від села, праворуч від дороги, що веде в м. Буськ (приблизно за 0,1 км на схід від неї), не доходячи до шосейного мосту. Два крем'яні вироби трапились цьому шанувальнику минулого рідного краю на надзаплавній терасі правого берега р. Рокитни, якраз навпроти розміщеної на протилежному березі річки цегельні.

Одну із знахідок репрезентує уламок наконечника списа з відбитим кінчиком та, значною мірою, насадом. В первинному вигляді виріб мав трикутне у плані перо з опущеними до низу заокругленими плічками, що переходять у широкий і невисокий насад. Розміри уцілілої частини предмета озброєння становлять 77×40×8 мм (рис. 8, 11). Цей артефакт після пошкодження був підданий повторній обробці, свідченням чому є нанесення дрібно-, середньо- і крупнофасеткової лускоподібною ретуші в напівкрутий спосіб вздовж крайки зламу, який проходить від основи пера до п'ятки насаду.

Наступна знахідка – це безсистемний відщеп з ретушованим поперечним кінцем – 26×35×4 мм, підправленим зі сторони черевця дрібнофасетковою лускоподібною ретушшю (рис. 6, 4).

На існування третього місцезнаходження вказує випадково виявлена на південно-східній околиці села двобічно ретушована первинна пластина – 76×29×5 мм, обробка якої проведена зі сторони спинки разом із кінчиком суцільно нанесеною дрібно- і середньофасетковою лускоподібною ретушшю (рис. 6, 1). Попередньо її можна датувати періодом енеоліту.

с. Сторонибаби

З цим населеним пунктом пов'язані дві, випадково виявлені знахідки. Першу з них представляє наконечник списа з темно-сірого плямистого кременю

туронського походження розміром 191×43×13 мм (рис. 20, б), що покритий неінтенсивною блідо-голубою патиною. Бічні краї виробу зашліфовані майже по всій довжині, за винятком нижньої частини, яка до висоти близько 5 см від його п'ятки могла слугувати у якості насада.

Цей предмет озброєння знайшов на лівому березі р. Західний Буг житель села З. Ференц. Він трапився навпроти цвинтаря в межах жовтуватої за кольором площі (паленище?), що контрастно виділялась на тлі розораного чорнозему. Можливо в цьому місці було поховання, яке супроводжувалось ритуальною дією вогню, а знайдений артефакт, очевидно, входив до складу поховального інвентаря. Не виключено, що тут в давнину міг існувати невеликий за розмірами курган, пізніше знівельований оранкою.

За морфологічними ознаками наконечник списа слід пов'язувати з ранньозалізним віком, зокрема з висоцькою культурою. Близькі за формою вироби, але менших розмірів, відомі із сіл Лугове, Маркопіль, Піски та Ясенів Бродівського району Львівщини [3. С. 21, 44].

Цікавим в науковому сенсі є кухлик (ручка відбита) культури лійчастого посуду, пам'ятки якої майже не відомі на теренах Бужанщини. Він перебуває в приватній колекції І. Ціхоцького, мешканця м. Буська. Місце та обставини виявлення цієї посудини, на жаль, не встановлені.

Кухлик має висоту 4,5 см, діаметр вінець 6 см, діаметр увігнутого до середини денця – 1,5 см. Максимальна опуклість тулуба становить 6,2 см. Край горловини потоншений, заокруглений і відігнутий назовні. Товщина стінок сягає 5 мм (рис. 2, 5).

Зовнішня поверхня посудини сіро-жовта із чорними плямами, помірно лискована; внутрішня – чорна, лискована. Глиняна маса аналогічного забарвлення, щільна, з домішкою мікрошамоту.

Подібні за формою керамічні вироби відомі на багатьох, досліджених розкопками пам'яток південно-східної групи цієї культури [5. С. 104; 8. С. 75].

Таким чином, дослідження Буського археологічного комплексу, проведені за останнє десятиріччя експедицією Інституту археології Львівського національного університету імені Івана Франка (керівник – П. Довгань) кардинально змінили наше уявлення про заселення Буська та його округи в дослов'янський час.

Наявний рухомий матеріал, здобутий під час розкопок літописного Бужька та розвідковими роботами, дає підставу вважати, що близько 12 тисяч років тому тут існували короткотривалі стоянки общин свідерської культури – мисливців на північного оленя. Приналежний до них кількісно незначний матеріал знайдено на передмісті Воляни, на вул. Є. Петрушевича та в с. Яблунівці.

Інтенсивне заселення території сучасного міста продовжувалось в наступні культурно-хронологічні періоди. Особливо цінними в науковому відношенні є артефакти культури лінійно-стрічкової кераміки, яка утвердила на землях Надбужанщини відтворюючі форми господарства – землеробство і тваринництво. Можна стверджувати, що за доби неоліту в межах нинішнього

Буська проживала в останній чверті V тисячоліття до н. е. велика община цієї культури, котра залишила по собі чисельні знахідки ліпного посуду та різнофункціональних виробів з кременю, зокрема на вул. С. Петрушевича та у подвір'ї палацу Бадені.

Заслугують на увагу речові матеріали, хоча й некількісні, маліцької та волинсько-люблінської культур періоду енеоліту, відповідно, першої та другої половини IV тисячоліття до н. е., а також лежницької групи культури ранньоскіфського часу (VII–VI ст. до н.е.) і черняхівської культури (III–IV ст. н. е.).

Така палеодемографічна ситуація, що мала місце на території Буська в дослов'янський час, свідчить, насамперед, про надзвичайно вигідне розташування (інтенсивна гідросітка Бугу з його допливами) та сприятливий для заселення природний фактор.

Згадані пам'ятки становлять дослов'янську частину єдиного культурно-історичного безперервного процесу на території давнього Буська та його околиць, який триває тут з пізнього палеоліту і до наших днів, що є унікальним явищем.

Безперечно, продовження в майбутньому археологічних досліджень відкриє нам ще ряд нових незвіданих досі сторінок давньої історії Буська та його округи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герета І. П., Грибович Р. І., Мацкевой Л. Г., Пелецишин М. А., Потушняк М. Ф., Савич В. П., Свешніков І. К., Черниш О. П. Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині кам'яного віку. – К., 1981.
2. Довгань П. М. Буський археологічний комплекс: стан та перспективи дослідження // Вісник Інституту археології. – 2008. – Вип. 3. – С. 136–195.
3. Конопля В. Вироби з кременю висоцької культури // Кременярство висоцької культури. – Львів, 2010. – С. 4–44.
4. Конопля В., Стеблій Н. Матеріали з нижніх культурно-хронологічних горизонтів північно-східної частини городища літописного Бужська // Вісник Інституту археології. – 2009. – Вип. 4. – С. 81–110.
5. Пелецишин М. Енеолітичне поселення Зимне в Західній Волині. – Тернопіль, 2004.
6. Свешніков І. К. Довідник з археології України. Львівська область. – К., 1976.
7. Свешніков І. К. Культура шаровидних амфор. – М., 1983.
8. Gutniński W. Gródek Nadbużny. Osada kultury pucharów lejkwatych. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1989.



Рис. 1. Карта розташування дослов'янських пам'яток на території Буського археологічного комплексу та його околиць:
1 – с. Яблонівка; 2 – передмістя Воляни; 3 – вул. Підзамче; 4 – вул. Б. Хмельницького; 5 – вул. П. Сагайдачного; 6 – подвір'я палацу графа Бадені; 7 – вул. О. Довбуша; 8 – вул. Є. Петрушевича; 9 – с. Сторонибаби.

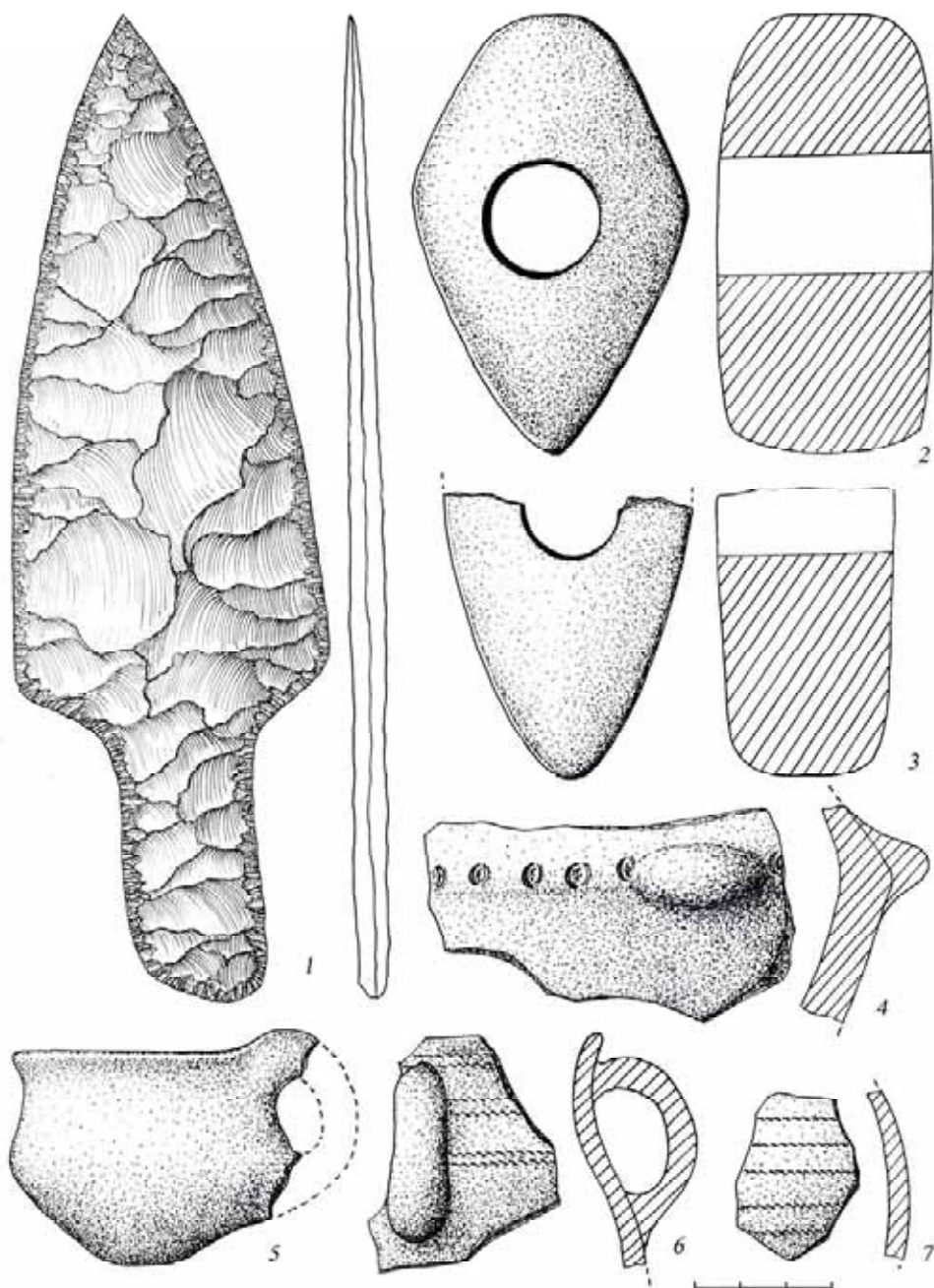


Рис. 2. Вироби з кременю (1), каменю (2, 3) та фрагменти керамічного посуду (4–7):
 1 – Буськ (Інв. № ЛІМА-682); 2 – Буськ (Інв. № ЛІМА-4471); 3 – Буськ (Інв. № ЛІМА-4424); 4 – вул. Підзамче; 5 – с. Сторонибаби; 6–7 – передмістя Воляни.

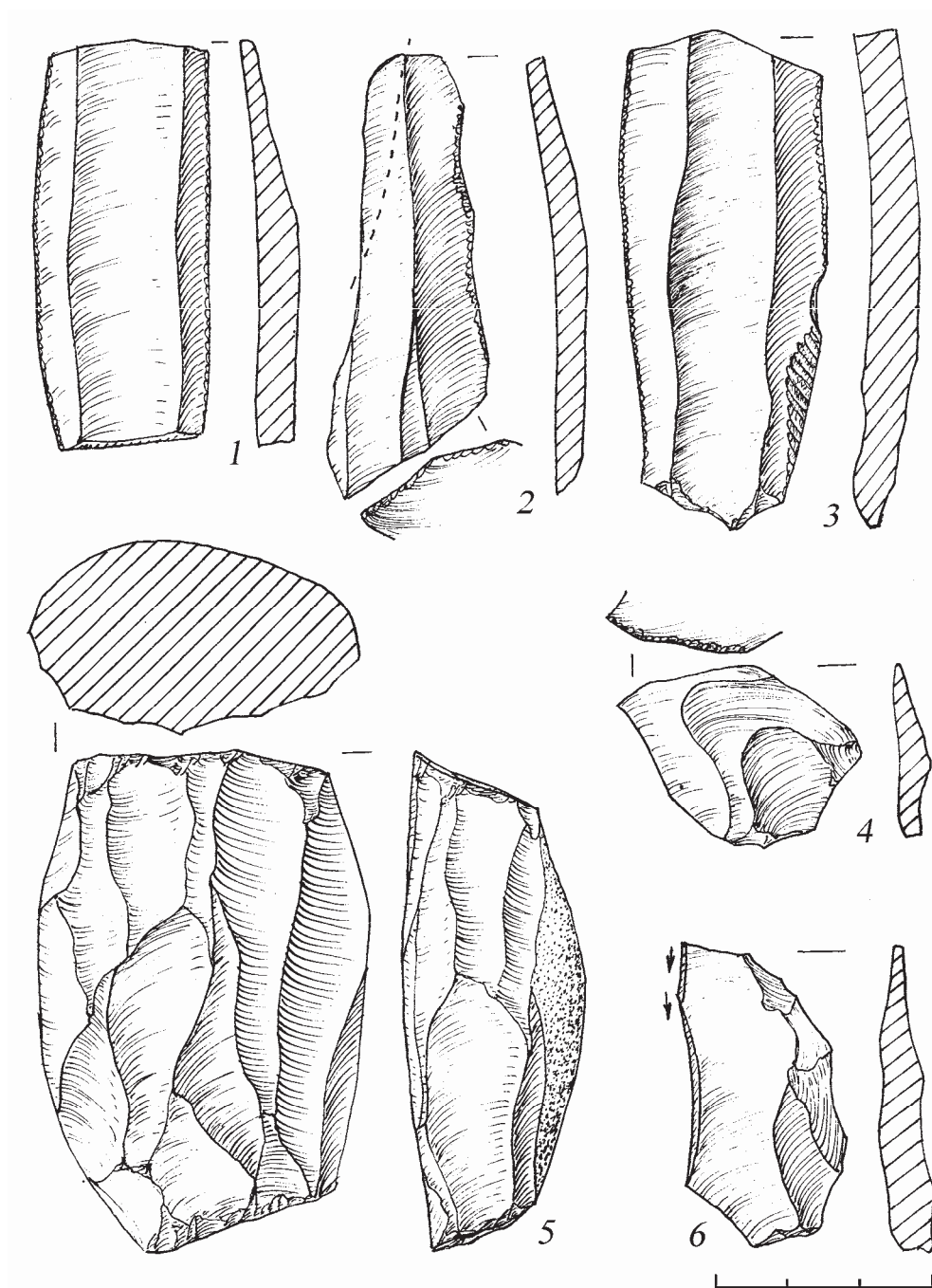


Рис. 3. Вироби з кременю:
 1, 3 – вул. Підзамче; 2, 5, 6 – передмістя Воляни; 4 – вул. П. Сагайдачного.

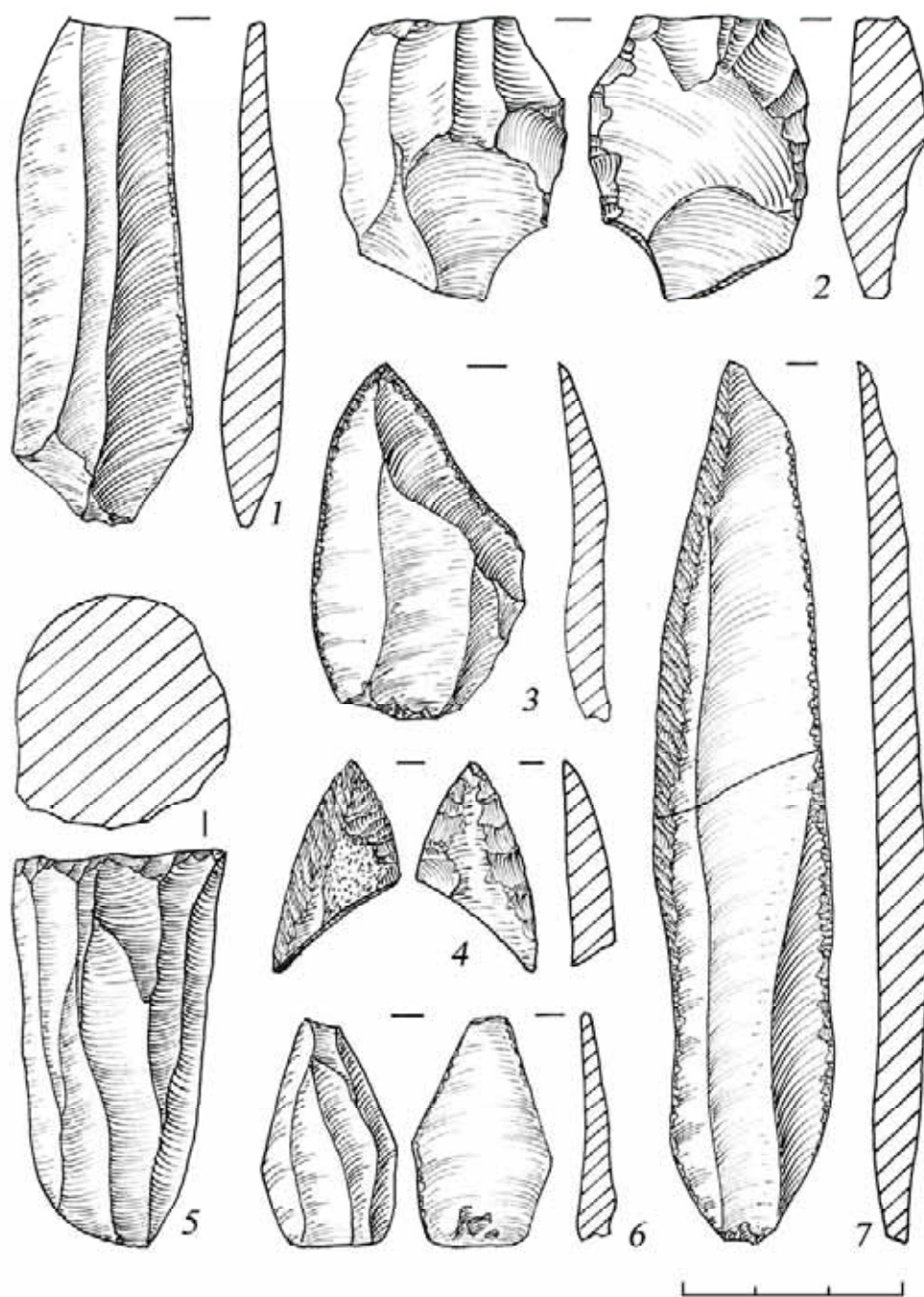


Рис. 4. Вироби з кременю:
 1, 2, 5, 7 – передмістя Воляни; 3, 4 – вул. П. Сагайдачного, 6 – вул. О. Довбуша.

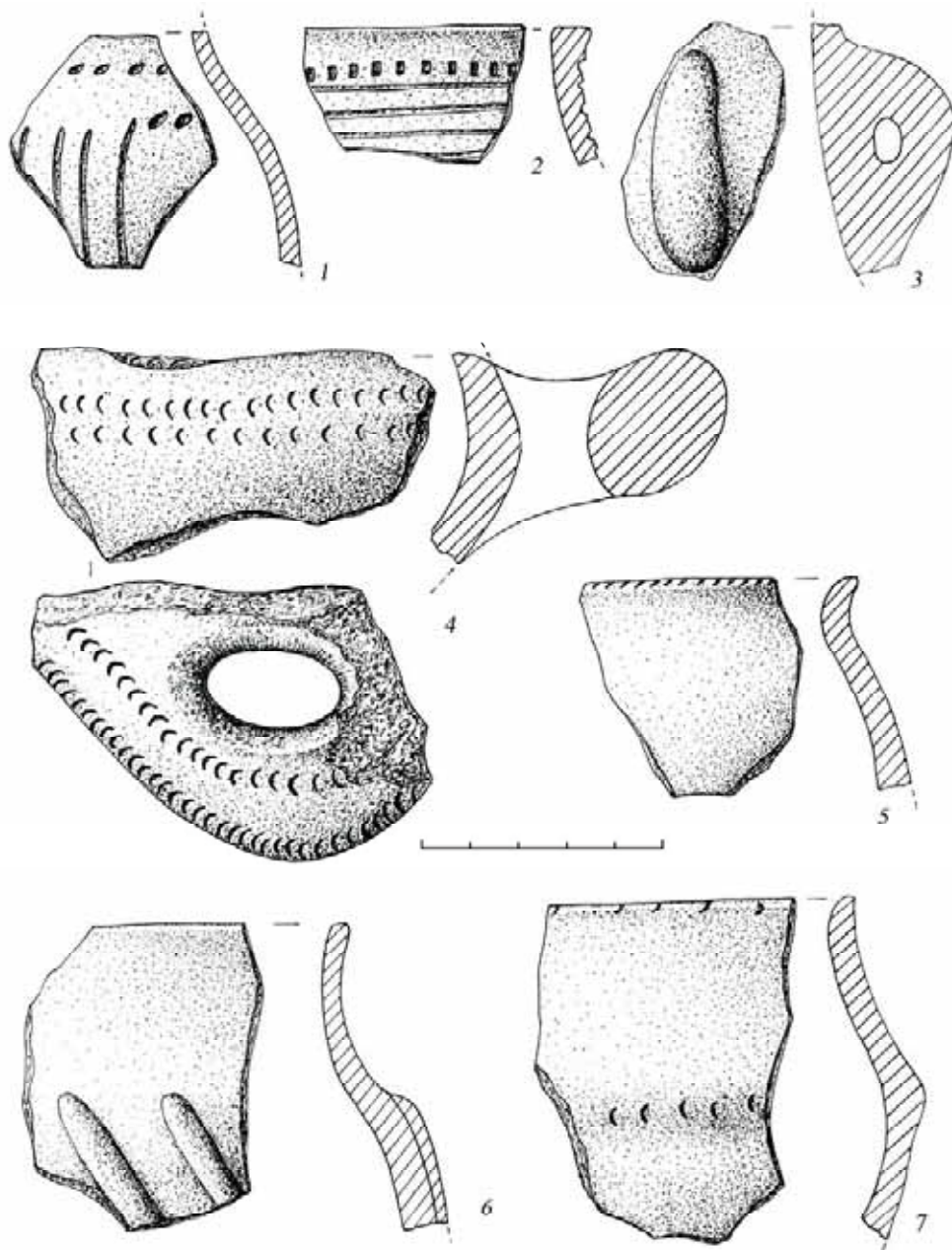


Рис. 5. Фрагменти керамічного посуду:
 1, 2, 6 – передмістя Воляни; 3, 4 – вул. Підзамче; 5 – вул. П. Сагайдачного; 7 –
 вул. Б. Хмельницького.

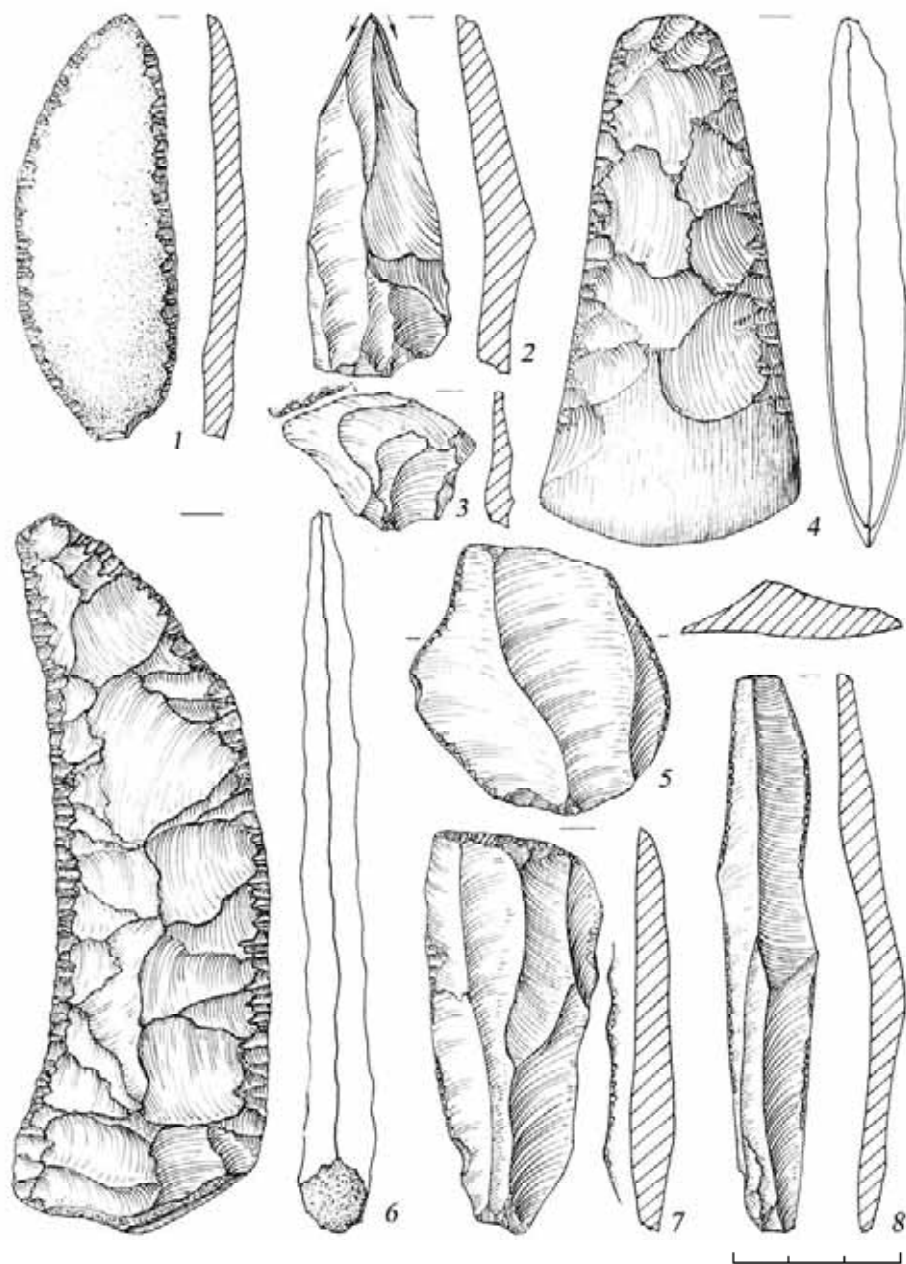


Рис. 6. Вироби з кременю:
 1, 4 – с. Яблунівка; 2 – вул. П. Сагайдачного; 3, 5–8 – передмістя Воляни.

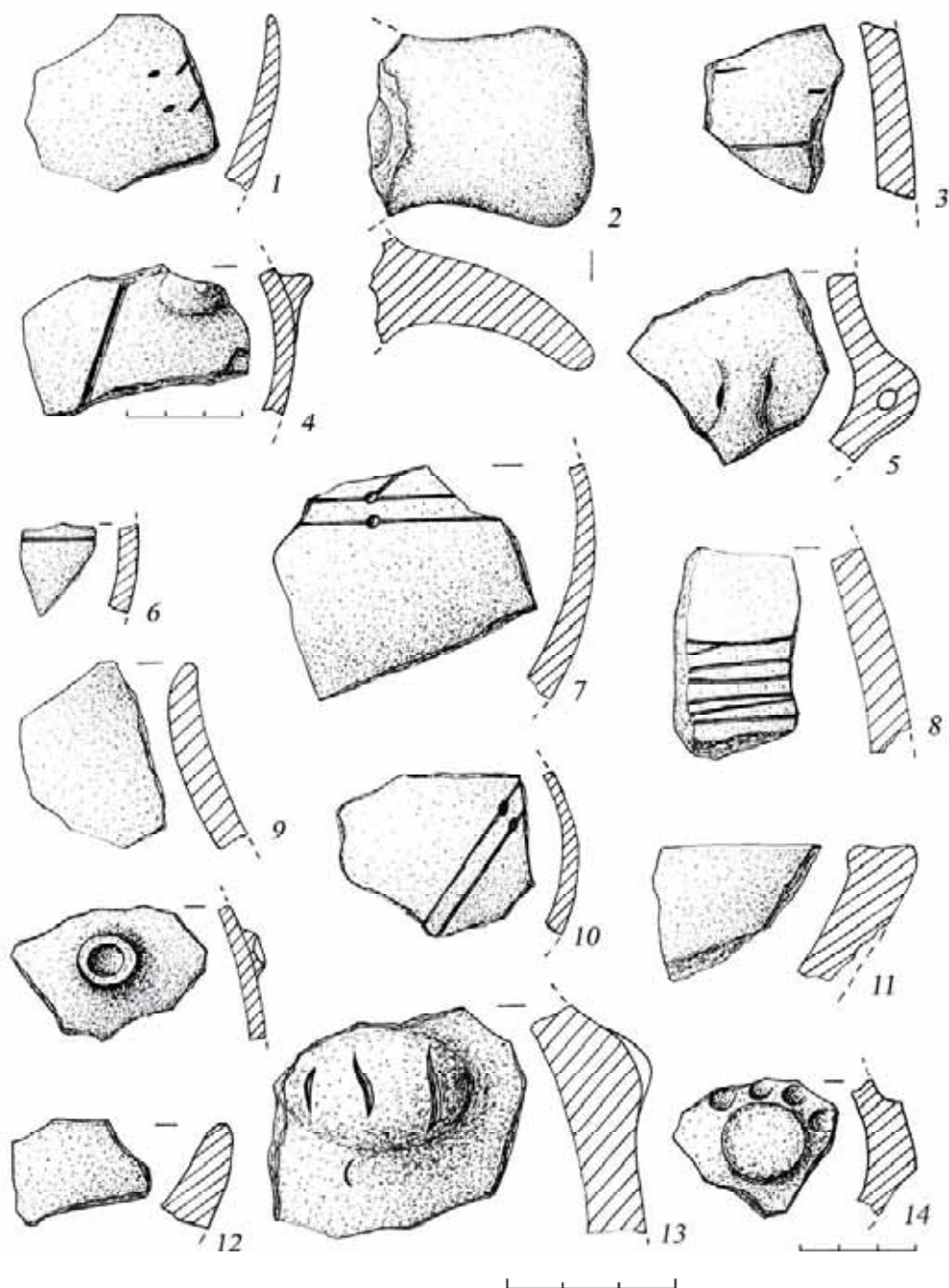


Рис. 7. Фрагменти керамічного посуду:
 1–3, 6–10, 13, 15 – вул. С. Петрушевича; 4, 5, 11, 12, 14 – подвір'я палацу графа Бадені.

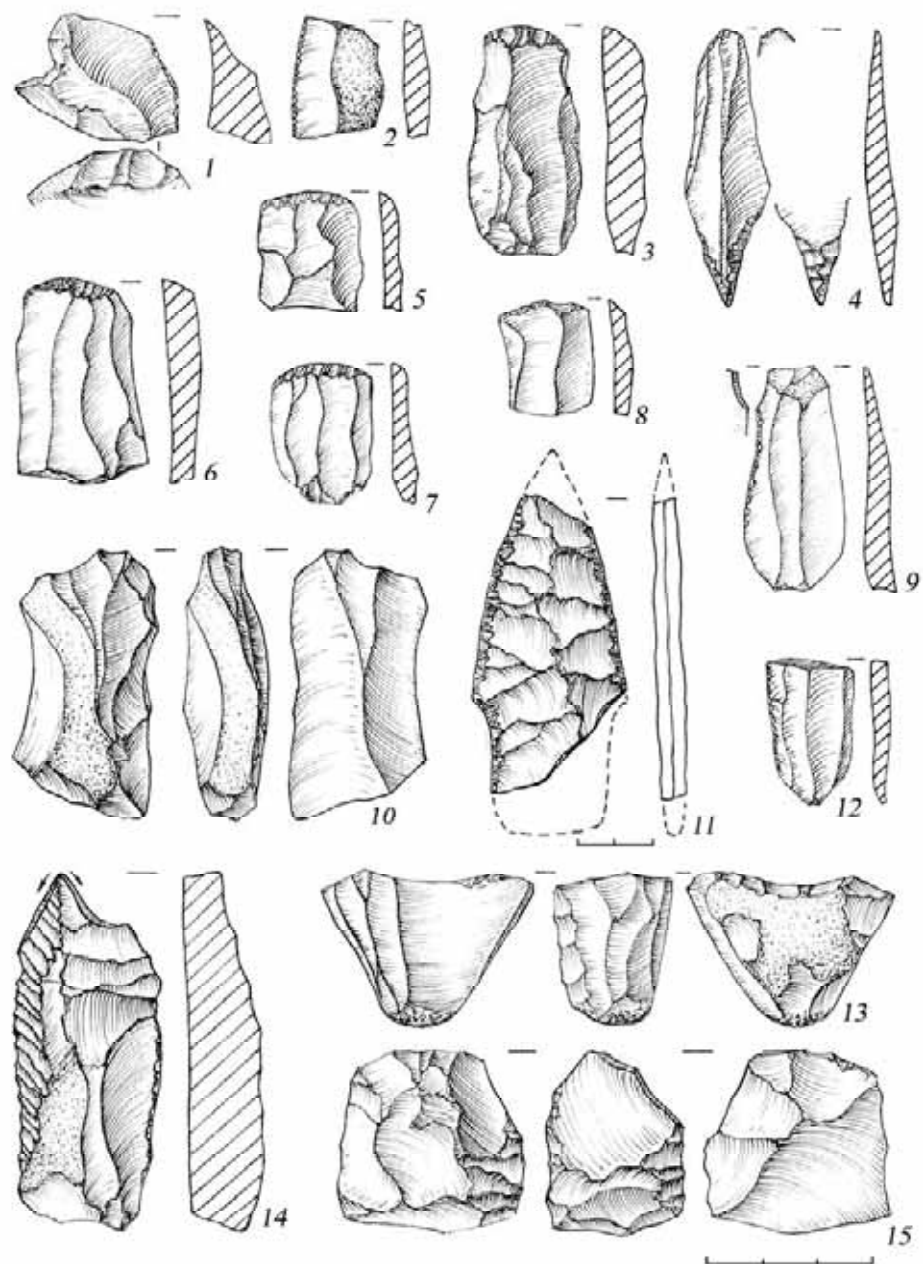


Рис. 8. Вироби з кременю:
 1–3, 5–8, 10, 12–15 – вул. С. Петрушевича; 4 – вул. О. Довбуша;
 9 – подвір'я палацу графа Бадені; 11 – с. Яблунівка.

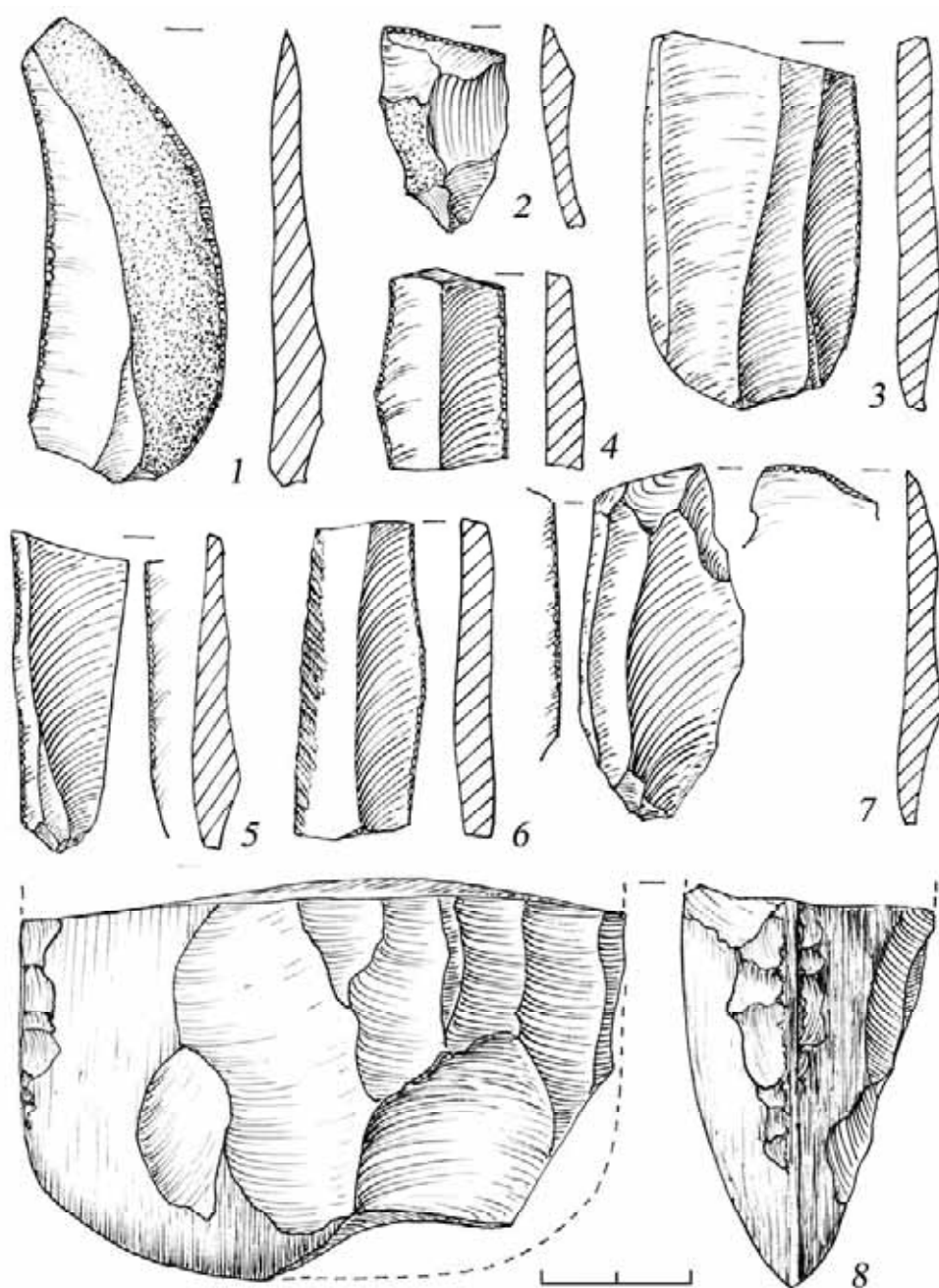


Рис. 9. Вироби з кременю:

1 – вул. Б. Хмельницького; 2, 3, 6, 8 – вул. Підзамче; 4, 5, 7 – передмістя Воляни.

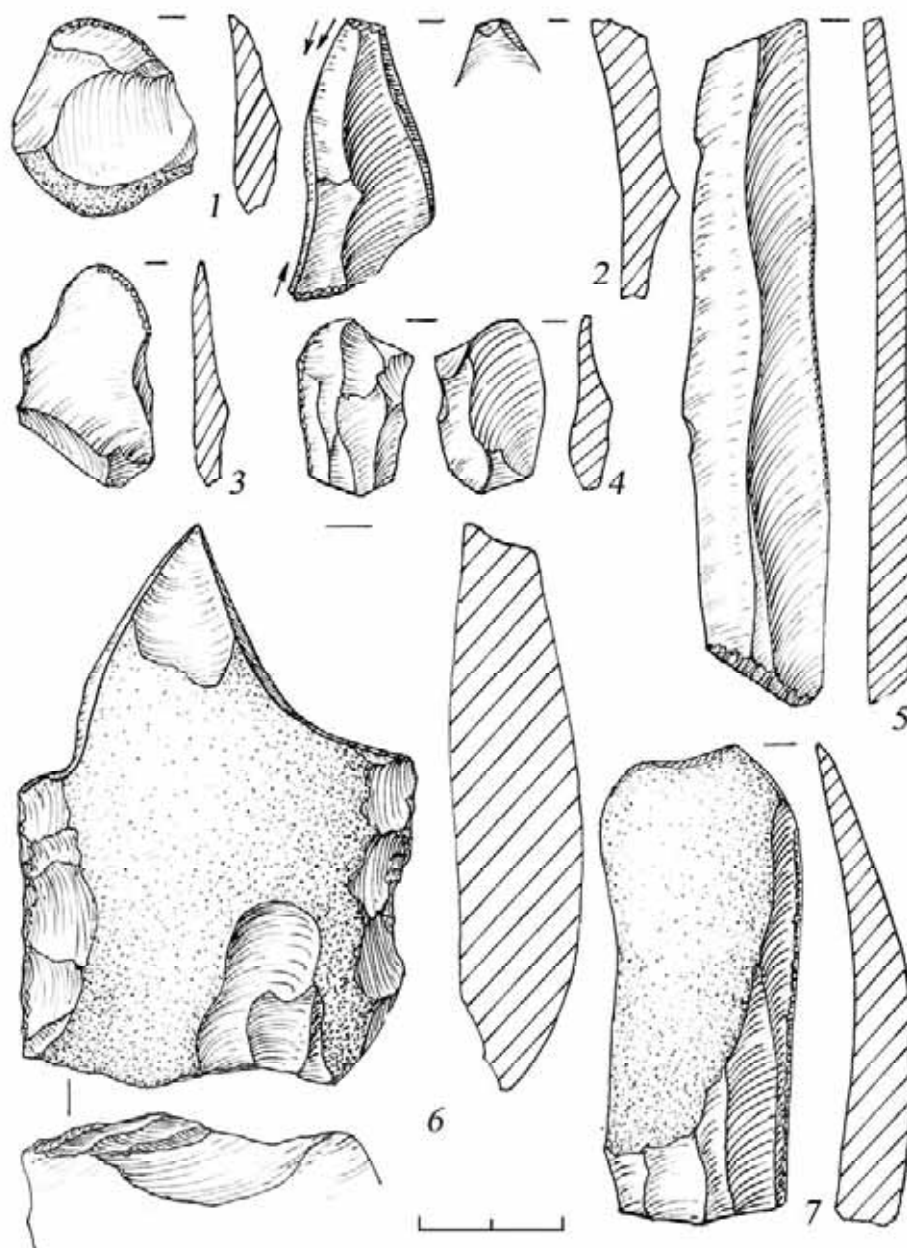


Рис. 10. Вироби з кременю:
 1, 3, 4 – вул. Підзамче; 2, 5 – передмістя Воляни; 6 – вул. Є. Петрушевича; 7 –
 вул. Б. Хмельницького.

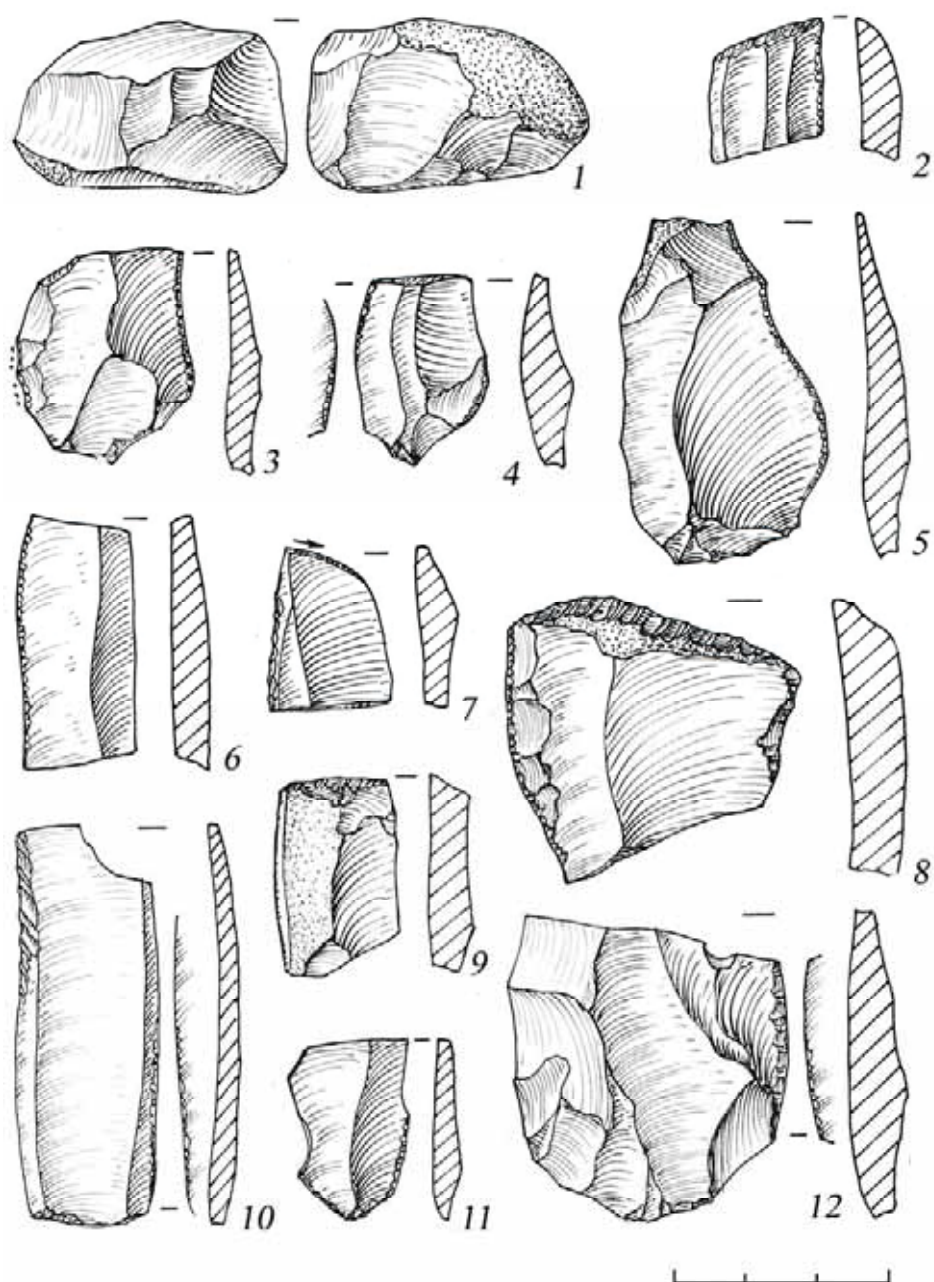


Рис. 11. Вироби з кременю:
 1, 3-5, 8, 12 – вул. О. Довбуша; 2, 6 – вул. П. Сагайдачного; 7, 9-11 –
 вул. Є. Петрушевича.

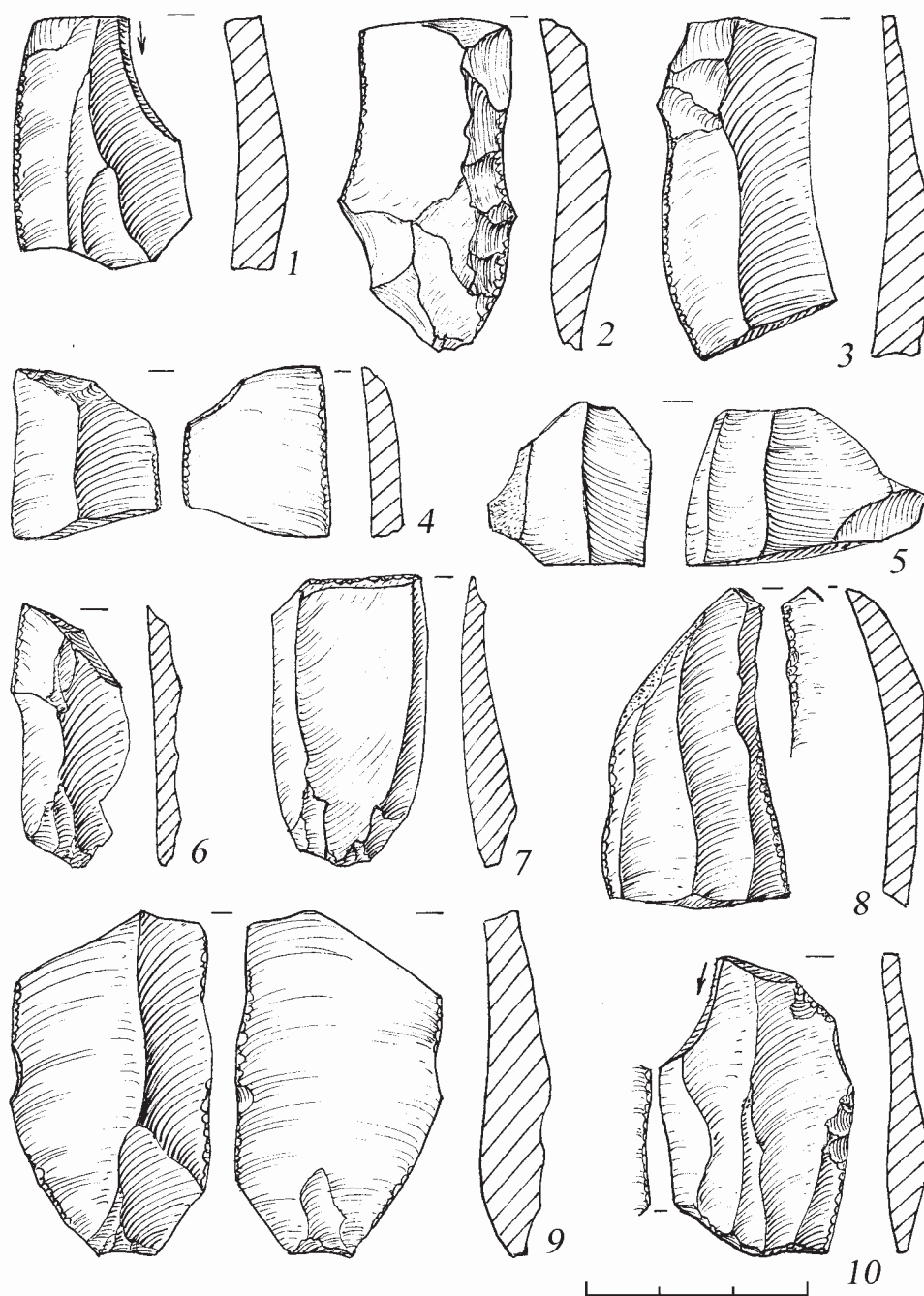


Рис. 12. Вироби з кременю:
 1, 3 – вул. Б. Хмельницького; 2, 7 – вул. О. Довбуша; 4–6, 8–10 – вул. С. Петрушевича.

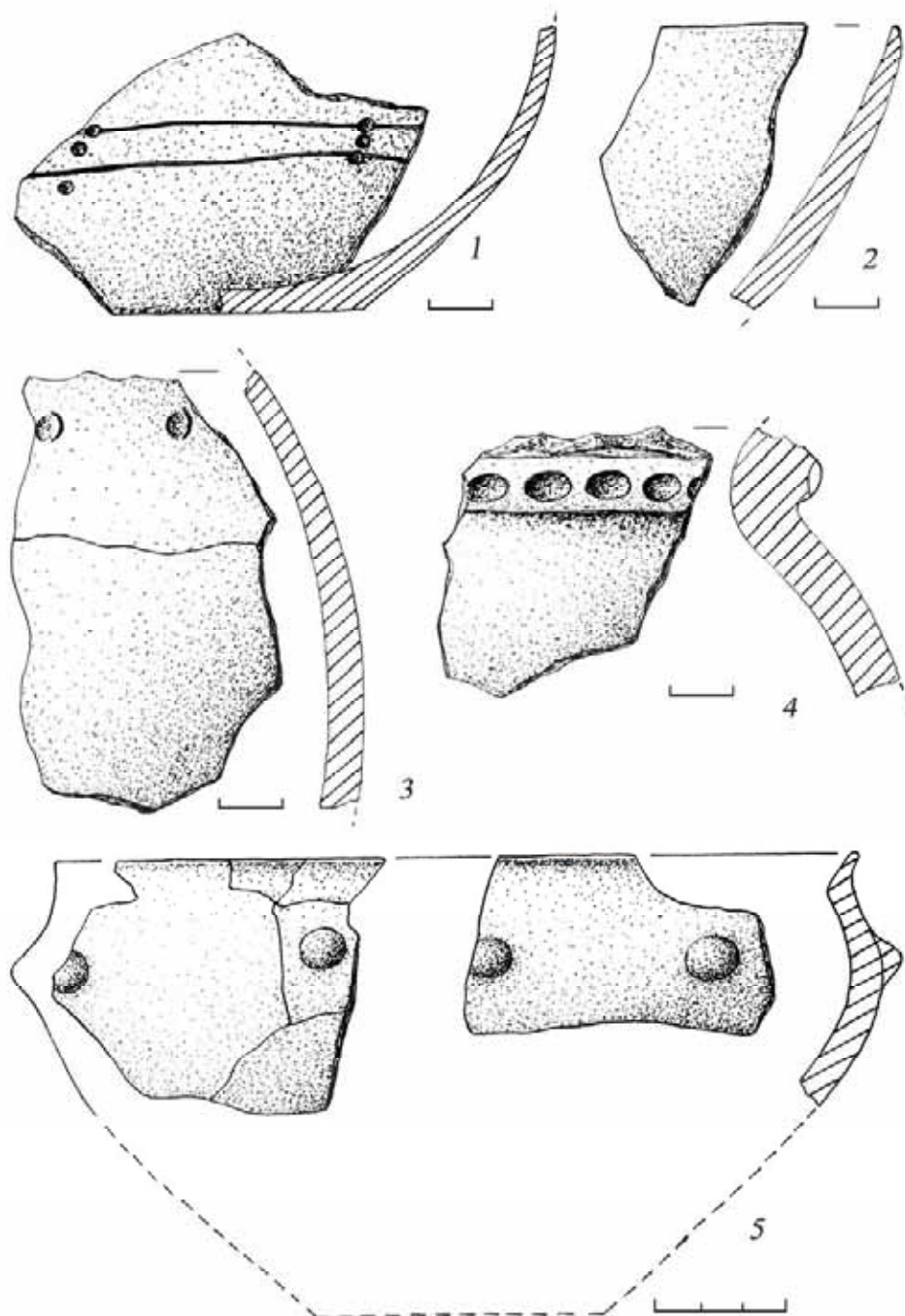


Рис. 13. Фрагменти керамічного посуду, вул. Є. Петрушевича.

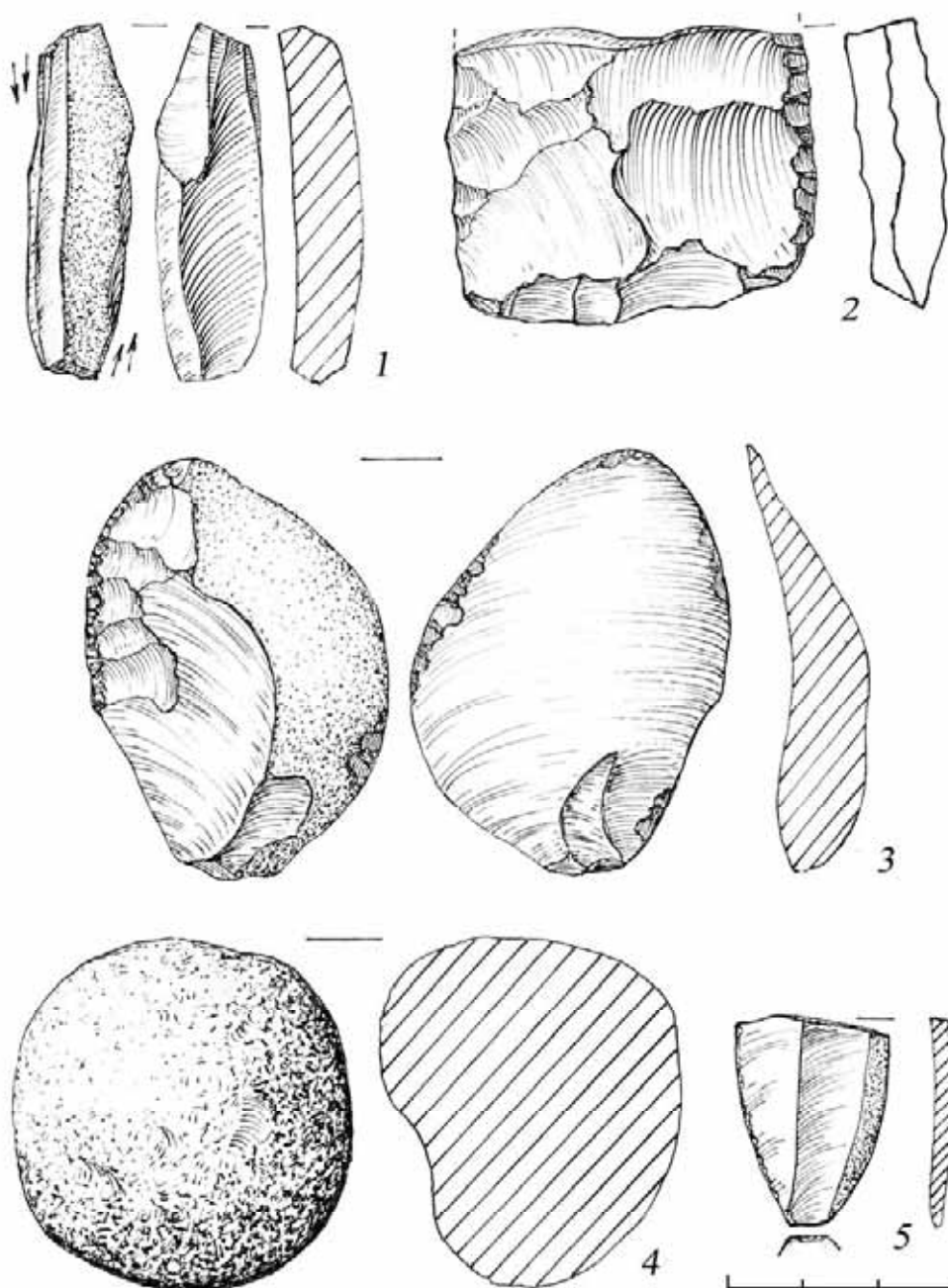


Рис. 14. Вироби з кременю, вул. С. Петрушевича.

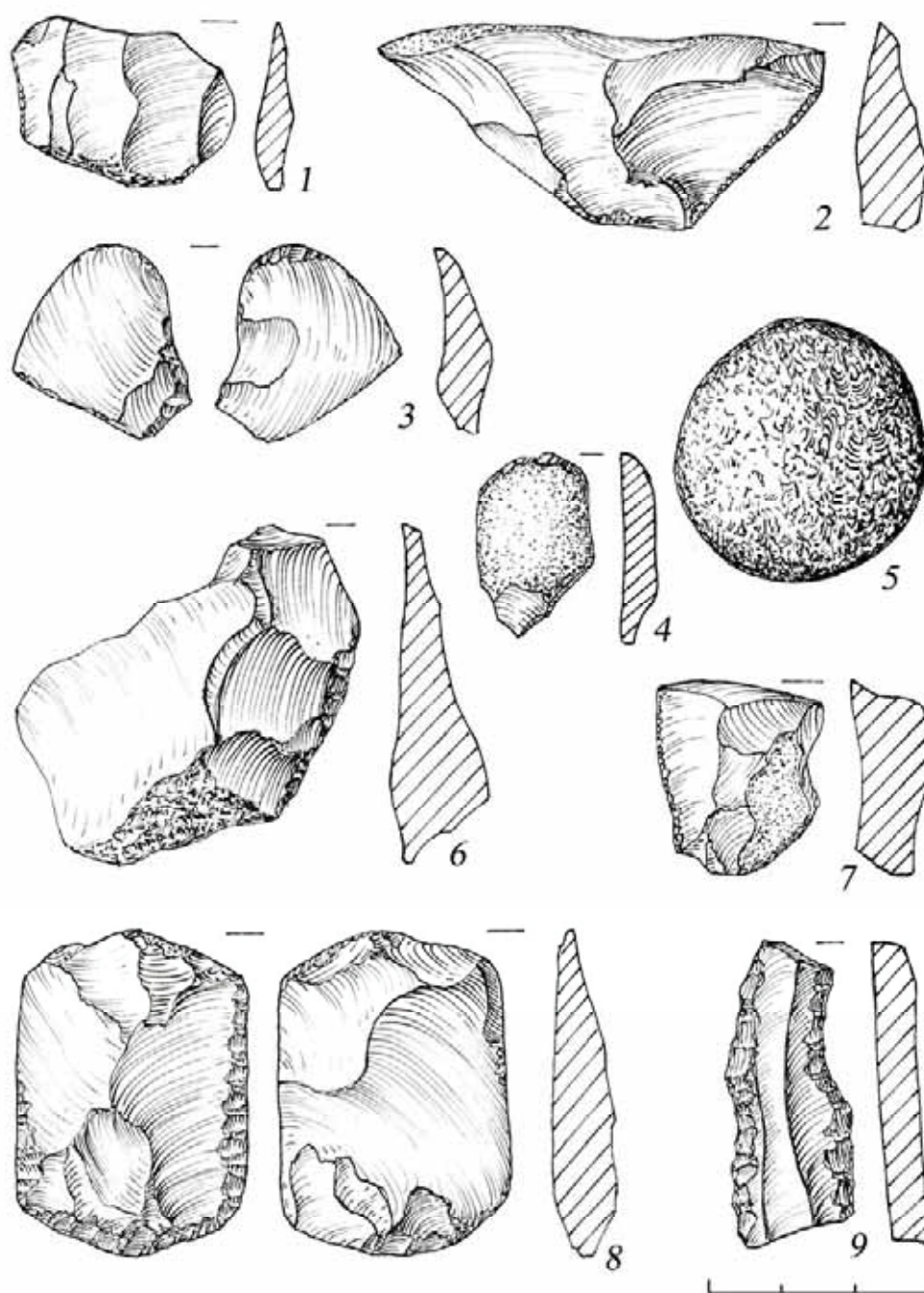


Рис. 15. Вироби з кременю, вул. Є. Петрушевича.

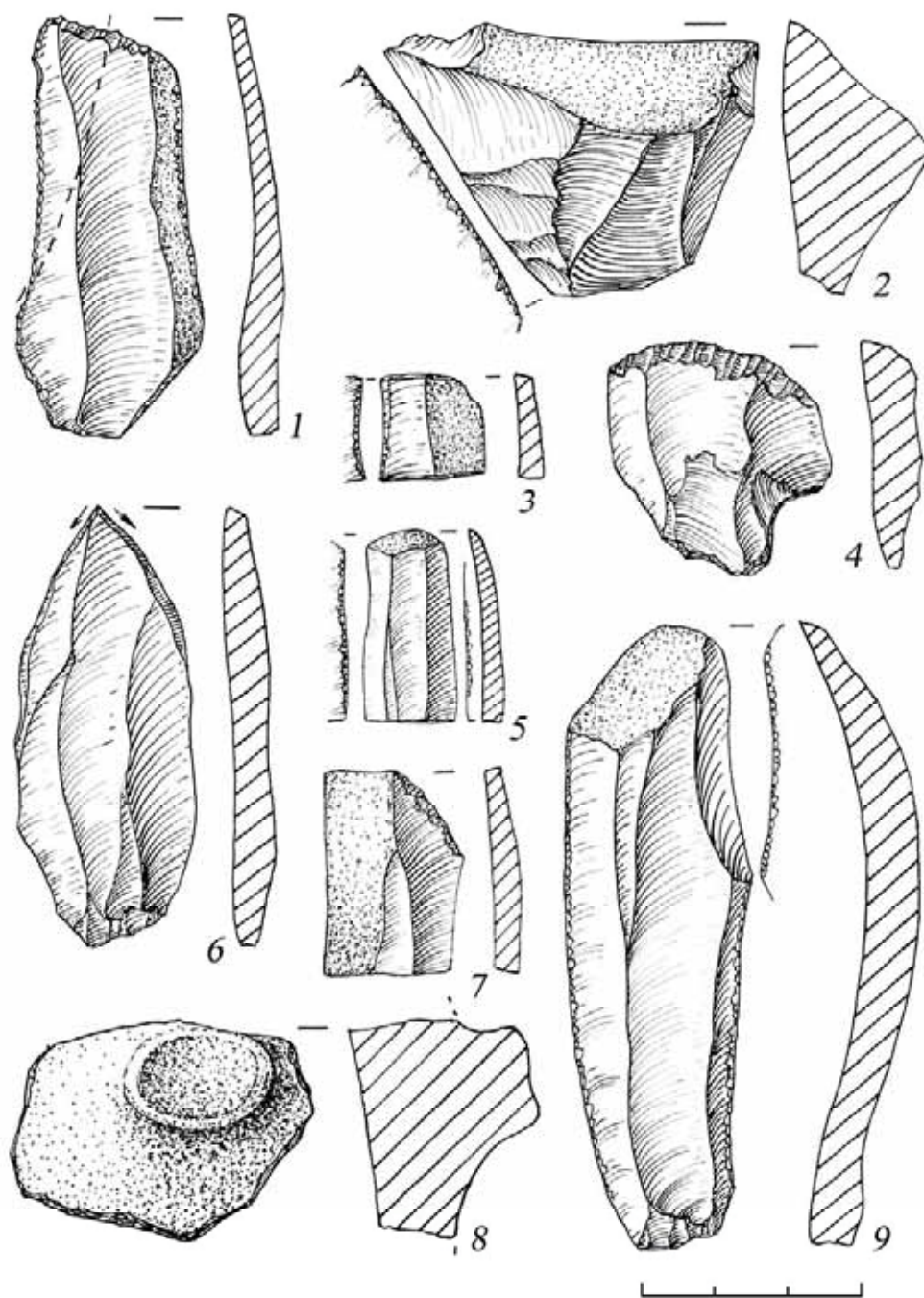


Рис. 16. Вироби з кременю (1–7, 9) і фрагменти керамічного посуду (8), вул. Є. Петрушевича.

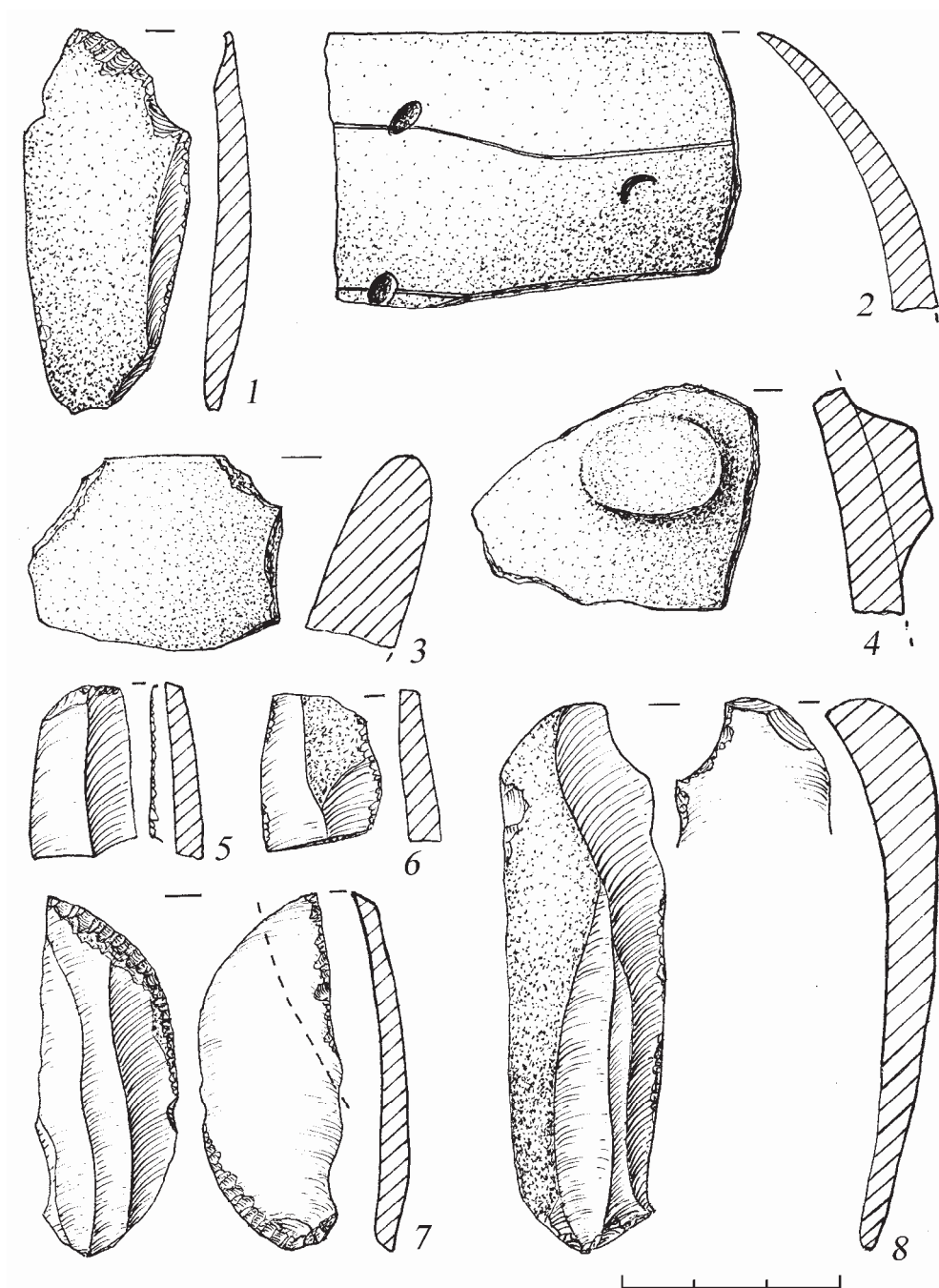


Рис. 17. Вироби з кременю (1, 5–8) і фрагменти керамічного посуду (2–4), вул. Є. Петрушевича.

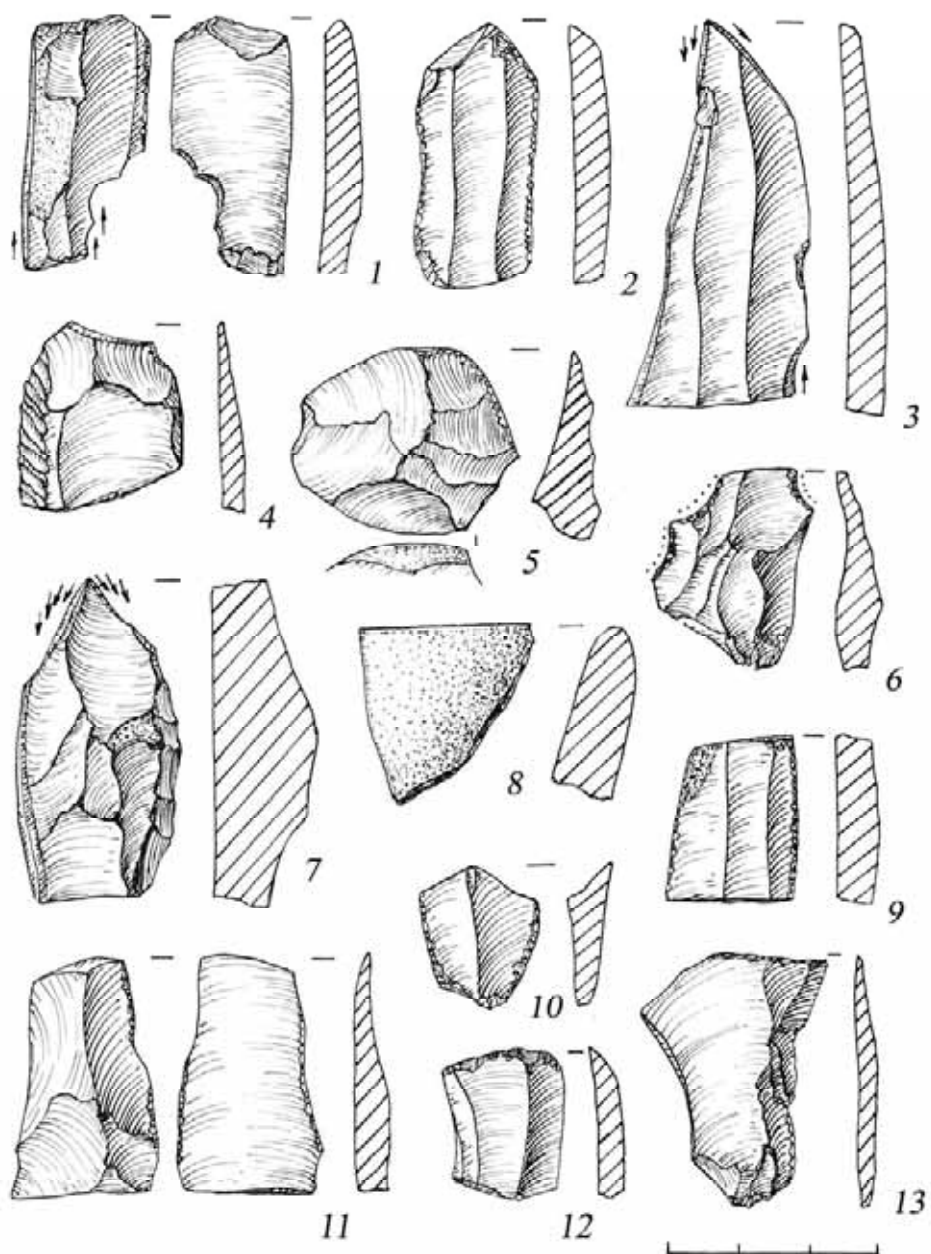


Рис. 18. Вироби з кременю (1–7, 9–12) і фрагменти керамічного посуду (8), вул. С. Петрушевича.

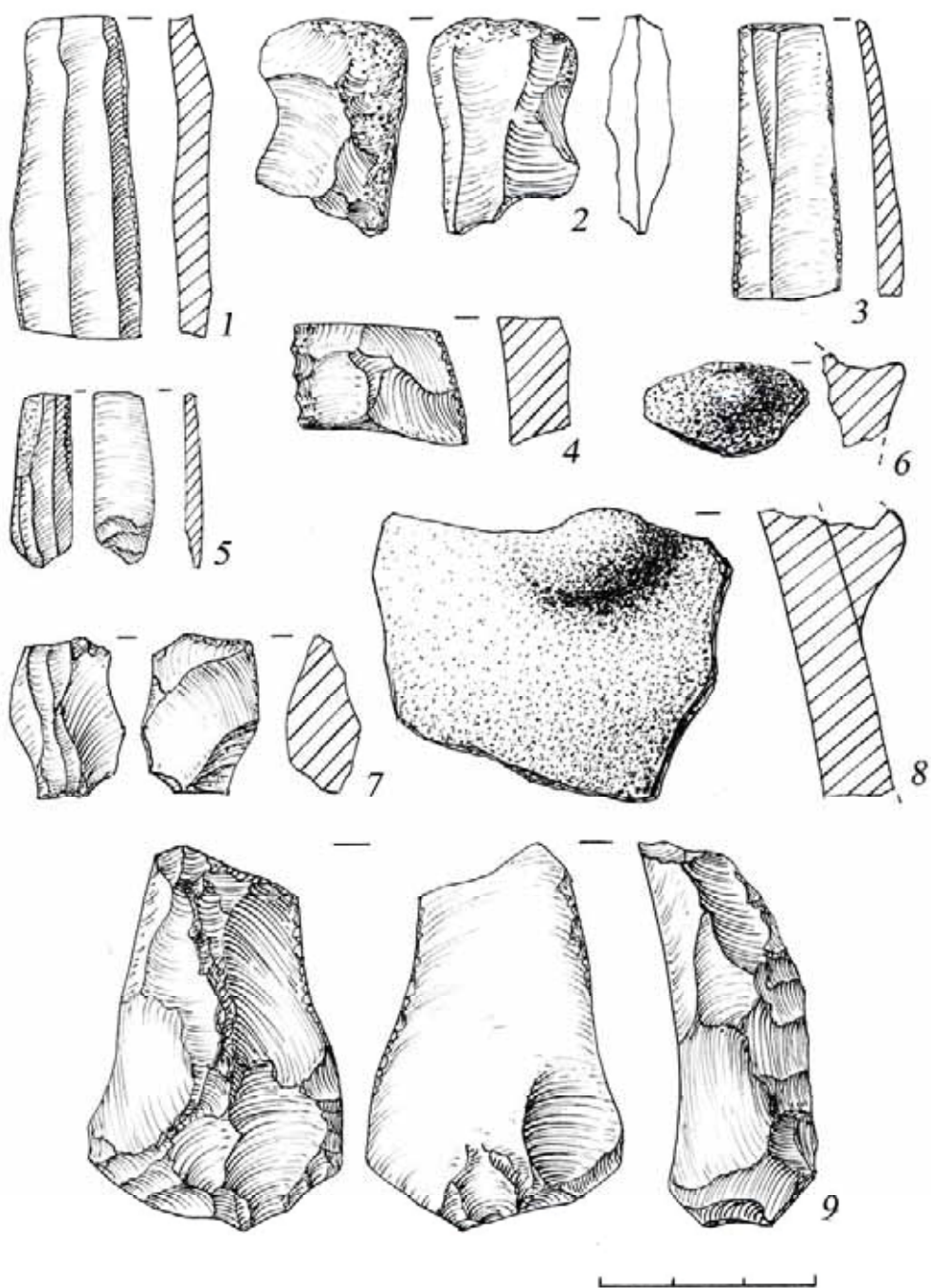


Рис. 19. Вироби з кременю (1–5, 7, 9) і фрагменти керамічного посуду (6, 8), вул. С. Петрушевича.

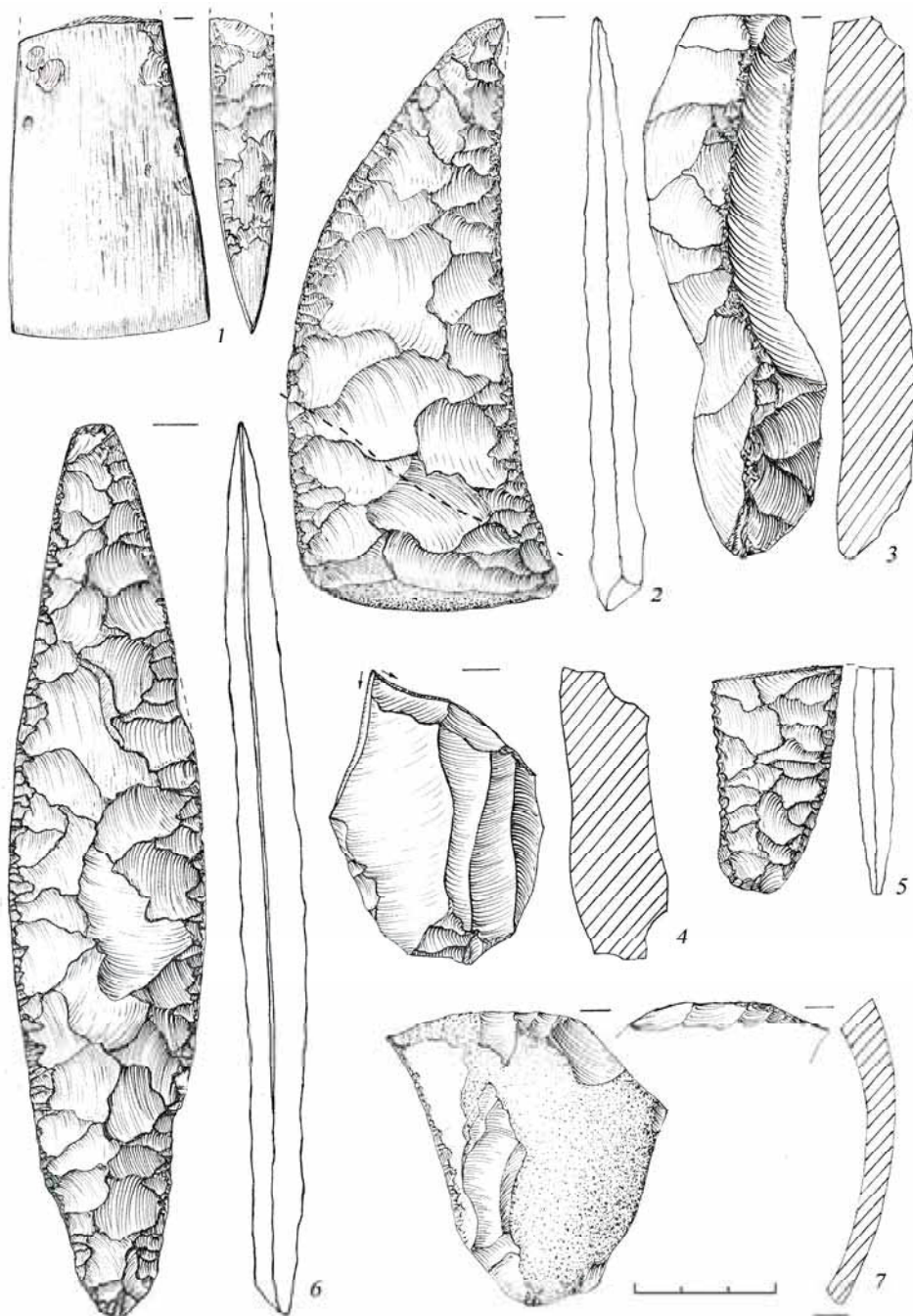


Рис. 20. Вироби з кременю: 1–5, 7 – с. Яблунівка, 6 – с. Сторонибаби.

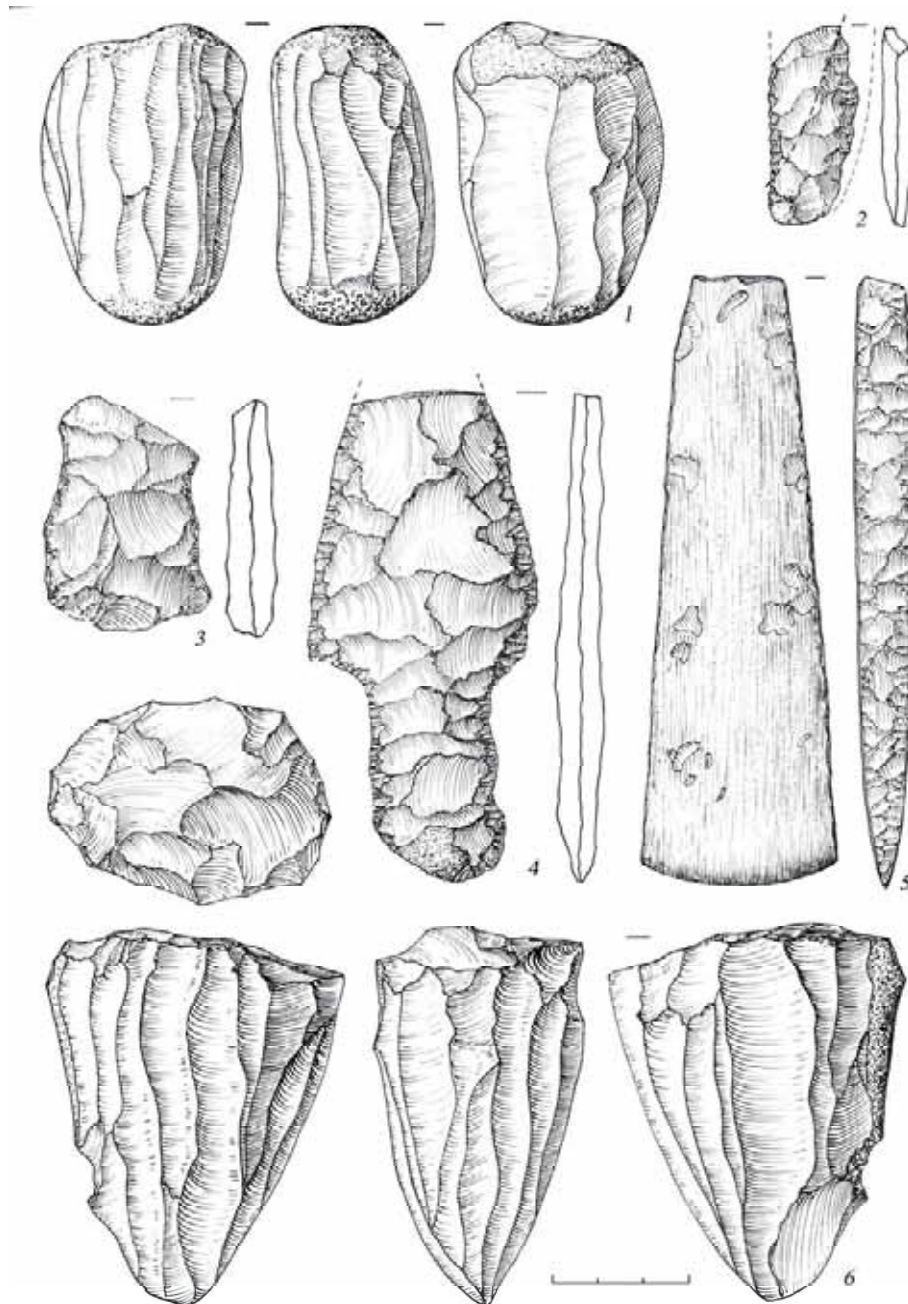


Рис. 21. Вироби з кременю, с. Яблунівка.

PREHISTORIC TIME MONUMENTS OF BUZHS'K AND IT'S SURROUNDINGS**V. Konoplya* P. Dovhan'**, N. Steblyi******Ivan Krypyakevych Institute of Ukrainian Studies of the National Science Academy of Ukraine, Vynnychenko St. 24, Lviv, 79026,**** Ivan Franko Lviv National University**Universitetska St. 1, Lviv, 79000, e-mail: petro5@lviv.farlep.net, nsteblyi@ukr.net*

There are published materials of famous and recently explored cultural of different times (sviders'ka, linear pottery cul. volin'sko-lublin'ska, malitska, culture of early-scythian time /lezhnytska group/ chernyachov cul.) from monuments, that are situated on the territory of Buzhs'k archeological complex and its surroundings (Jablunivka village, Storonibabi village).

Key words: Buzhs'k, sviders'ka cul., linear pottery cul. volin'sko-lublin'ska, malitska cul., lezhnytska culture group of early-scythian time, chernyachov culture, pottery, products made of flint.

ПАМ'ЯТНИКИ ДОИСТОРИЧЕСКОГО ВРЕМЕНИ БУСКА И ЕГО ОКРУГИ**В. М. Конопля*, П. М. Довгань**, Н. Я. Стеблій******Институт украиноведения имени Ивана Крип'якевича**Национальной Академии наук Украины**ул. В. Винниченко, 24, г. Львов, 79026****Львовский национальный университет имени Ивана Франко**ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000, e-mail: petro5@lviv.farlep.net, nsteblyi@ukr.net*

Публикуются материалы известных и новооткрытых разновременных культур (свидерской, линейно-ленточной керамики, волынско-люблинской, малицкой, раннескифского времени /лежницкая группа/, черняховской) из памятников, которые находятся как на территории Буского археологического комплекса, так и его округи (с. Яблунивка, Сторонибабы).

Ключевые слова: Буск, свидерская культура, культура линейно-ленточной керамики, волынско-люблинская культура, малицкая культура, лежницкая группа культуры раннескифского времени, черняховская культура, керамика, изделия из кремния.

Стаття надійшла до редколегії 27. 02. 2010

Прийнята до друку 28. 03. 2010